

TUNNE- JA TURVATAITO – OPAS: Seksuaalisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy

Hanna Huhtala

Opinnäytetyö
Toukokuu 2012

Hoitotyön koulutusohjelma
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULU
JAMK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Tekijä(t) HUHTALA, Hanna	Julkaisun laji Opinnäytetyö	Päivämäärä 7.5.2012
	Sivumäärä 64	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus	Verkojulkaisulupa myönnetty
Työn nimi TUNNE- JA TURVATAITO – OPAS: Seksuaalisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy		
Koulutusohjelma Hoitotyön koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) POHJOLAINEN, Maritta VALKAMA, Sirpa		
Toimeksiantaja(t) Jyväskylän ammattikorkeakoulun Hyvinvointiyksikkö		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli tehdä opas tunne- ja turvataidoista alle 6-vuotiaiden lasten vanhemmille. Tunne- ja turvataidot ovat lasten valmiuksia kohdata turvallisuutta uhkaavia tilanteita ja niiden avulla lapsi oppii suojelemaan itseään. Vanhempien tehtävä on suojella lapsen kasvua ja kehitystä sekä tukea lapsen itsenäistymistä tunne- ja turvataitokasvatuksen avulla. Opinnäytetyön tavoitteena on ennaltaehkäistä lasten fyysistä, psyykkistä ja seksuaalista kaltoinkohtelua sekä edistää lasten hyvinvointia ja turvallista kasvua. Tavoitteena on myös tukea vanhempia heidän opettaessaan lasta itsestään huolehtimiseen ja turvalliseen elämään.</p> <p>Opinnäytetyön aihe nousi Jyväskylän ammattikorkeakoulun Hyvinvointiyksikön aikuiskoulutuksen Seksuaaliterveyden koulutuksen laatuyksikön syksyllä 2011 aloitetun Tunne- ja turvataidot osaamiseksi – hankkeen pohjalta. Opas kehitettiin hankkeen puitteissa pilotoitavan perhekeskusmallin käyttöön ja oppaan muokkaamista voidaan jatkaa hankkeen edetessä. Opas toimii myös nykyisessä muodossaan tietopakettina vanhemmille ja neuvolan terveydenhoitajat voivat hyödyntää opasta työssään esimerkiksi puheeksi ottamisen välineenä vanhempien kanssa. Opas sisältää tunne- ja turvataitoja sekä niihin liittyvää tietoa kiintymyssuhteesta, itsetunnosta, lapsen vuorovaikutuksen ja seksuaalisuuden kehityksestä sekä eri kaltoinkohtelun muodoista. Oppaassa on lisäksi tehtäviä, joiden avulla vanhemmat voivat toteuttaa tunne- ja turvataitokasvatusta.</p> <p>Opas tehtiin yhteistyössä Anne Torvisen kanssa. Oppaan sisällön kokoaminen jaettiin opinnäytetyön aiheiden mukaan vastuualueisiin, jotka olivat emotionaalinen ja fyysinen kaltoinkohtelu sekä seksuaalinen kaltoinkohtelu. Tietopohjaa varten haettiin ajanmukaista tietoa seksuaalisesta kaltoinkohtelusta. Oppaalle asetettujen tavoitteiden arviointi voi tapahtua vain pitkällä aikavälillä, mutta alustava palaute vanhemmilta on ollut rohkaisevaa.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Tunne- ja turvataidot, seksuaalinen hyväksikäyttö, kaltoinkohtelu, lapset, opas		
Muut tiedot Liitteenä Opas turvalliseen lapsuuteen, 18 sivua		

Author(s) HUHTALA, Hanna	Type of publication Bachelor's Thesis	Date 07052012
	Pages 64	Language Finnish
	Confidential	Permission for web publication
Title EMOTIONAL AND SAFETY SKILLS: A Guide for Parents with Children under 6 years of age		
Degree Programme Degree Programme in Nursing		
Tutor(s) POHJOLAINEN, Maritta VALKAMA, Sirpa		
Assigned by Jyväskylä University of Applied Sciences, The School of Health and Social Studies		
<p>Abstract</p> <p>The purpose of the Bachelor's Thesis was to create a guidebook about emotional and safety skills for parents with children under 6 years of age. These skills increase children's abilities to keep themselves safe in situations where their physical, mental and sexual integrity is threatened. It is the parents' duty to protect their children's growth and development and support the children's growth into independence by fostering their emotional and safety skills. The objective was to prevent children's physical and mental maltreatment and sexual abuse and support children's welfare and healthy development by offering support to parents in their responsibility to teach their children how to protect themselves.</p> <p>The topic of the thesis was a result of a project about safety and emotional skills started in 2011 and run by The School of Health and Social Studies Center of Excellence in Sexual Health Education operating in JAMK University of Applied Sciences. The guide was made for the use of a new family center that is being piloted under the auspices of the project, and it is possible to continue the work on the guide as the project progresses. It also possible for parents and public health nurses to use the guide as it is, for example, as a tool to initiate a discussion between a nurse and a parent. The guide includes information about emotional and safety skills and also attachment, self-esteem, child interaction and sexual development and different forms of maltreatment. The guide also contains exercises for parents on fostering emotional and safety skills.</p> <p>The guide was produced in cooperation with Anne Torvinen who collected information about emotional and physical maltreatment as well as about sexual abuse. The source material included the latest knowledge about sexual abuse. The aim that was set to the guide can be evaluated only in long-term, but the preliminary feedback from parents has been encouraging.</p>		
Keywords Emotional and Safety Skills, Sexual abuse, Child maltreatment, Guide		
Miscellaneous Attachments: The Guide of Child Safety and Emotional Skills, 18 pages		

Sisältö

1	TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUS.....	4
2	TIETOPERUSTA	7
2.1	Tunne- ja turvataidot.....	7
2.2	Kiintymyssuhde ja vuorovaikutus.....	10
2.3	Itsetunto ja itsearvostus	13
2.4	Lapsen seksuaalisuus	16
2.5	Seksuaalinen kaltoinkohtelu	21
3.1.1	Lainsäädäntö koskien lasten seksuaalista kaltoinkohtelua.....	27
3.1.2	Tilastoja ja tutkimuksia.....	28
3	OPINNÄYTETYÖN PROSESSIN KUVAUS.....	30
3.1	Millainen on hyvä opas?.....	30
3.2	Oppaan kokoaminen.....	32
3.3	Pohdinta	36
	LÄHTEET	41
	LIITTEET	45
	Liite 1. Turvataitokasvatus -opas	45

1 TUNNE- JA TURVATAITOKASVATUS

Lasten maailma on muuttunut yhä monimutkaisemmaksi, mikä luo haasteita myös vanhemmille kasvattajina. Vanhempien tehtävänä on suojella lapsen kasvua ja kehitystä. He tarvitsevat tietoa ja keinoja, jotta voivat opettaa lastaan tunnistamaan uhkaavia tilanteita ja suojelemaan itseään. Tunne- ja turvataitokasvatus on vanhempien velvollisuus ja jokaisen lapsen oikeus. (Lajunen, Andell, Jalava, Kemppainen, Pakkanen & Ylenius-Lehtonen 2005, 14, 18.)

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tehdä ymmärrettävä, yhtenäinen ja kattava kirjallinen opas alle 6 – vuotiaiden lasten tunne- ja turvataidoista. Oppaan tavoitteena on ennaltaehkäistä lasten emotionaalista, fyysistä ja seksuaalista kaltoinkohtelua sekä edistää lasten hyvinvointia ja turvallista kasvua. Tavoitteena on myös tukea vanhempia heidän opettaessaan lasta itsestään huolehtimaan ja turvalliseen elämään. Opas tehtiin yhteistyössä Anne Torvisen kanssa. Hän vastasi emotionaalisen ja fyysisen kaltoinkohtelun osuudesta. Opinnäytetyön sisällössä tarkastellaan lapsen seksuaalista kaltoinkohtelua.

Ajatus tunne- ja turvataitoja käsittelevän oppaan tekemisestä vanhempien käyttöön tuli Jyväskylän Ammattikorkeakoulun Hyvinvointiyksikön Aikuis-koulutuksen Seksuaaliterveyden koulutuksen laatuyksikön syksyllä 2011 aloittaman Tunne- ja turvataidot osaamiseksi – hankkeen pohjalta. Hankkeen tavoitteena on kehittää Keski-Suomeen toimintamalli, jossa rakentuu yhtenäinen turvataitokasvatuspolku kulkien neuvolasta päiväkotiin ja sieltä kouluun. Opas koottiin hankkeen yhteydessä pilotoitavan perhekeskusmallin käyttöön. Toiveita kyseisen oppaan kokoamiseksi on tullut lisäksi neuvolan terveydenhoitajilta sekä alle 6 -vuotiaiden lasten vanhemmilta. Alle 6 – vuotiaiden lasten tunne- ja turvataidoista saatavilla oleva materiaali kaipaakin myös ajanmukaistamista.

Opinnäytetyön toteutustapa ja tuotos

Oppaan kokoamisessa toimi yhteistyökumppanina Anne Torvinen, jonka opinnäytetyö käsitteli emotionaalista ja fyysistä kaltoinkohtelua. Yhteisen teoriapohjan oppaalle muodostivat tunne- ja turvataidot, itsetunto sekä kiintymyssuhde ja vuorovaikutus. Opinnäytetyö ja vastuualueeni oppaan kokoamisessa käsittelivät seksuaalista kaltoinkohtelua.

Oppaan tietopohjaksi haettiin kirjallisuutta, artikkeleja ja tutkimuksia liittyen tunne- ja turvataitoihin, lapsen seksuaalisuuteen, lapsen seksuaaliseen kaltoinkohteluun, lapsen itsetuntoon, kiintymyssuhteeseen ja vuorovaikutukseen sekä maahanmuuttajien näkökulmaan lapsen seksuaalisuudesta. Tietopohja auttoi sekä käsitellyn ilmiön ymmärtämisessä että käsitteiden ja oppaan sisällön valinnan perusteluissa. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 42.) Koska haun tuloksena käsiteltävää aineistoa löytyi erittäin runsaasti, tietopohja rajattiin tunne- ja turvataitoihin liittyvien keskeisten käsitteiden määrittelyyn. Aineiston valintaa ohjasivat oheiset kysymykset:

- Miksi pienet 0-6 – vuotiaat lapset tarvitsevat tunne- ja turvataitoja?
- Mitkä taidot tai ominaisuudet ovat hyvien tunne- ja turvataitojen taustalla?
- Millä keinoilla näitä taitoja tai ominaisuuksia voidaan vahvistaa pienten lasten kohdalla?
- Miten vanhemmat voivat vaikuttaa lapsen seksuaalisen kaltoinkohtelun ehkäisyyn?

Aineiston näkökulmaksi muodostui terveen lapsen kehitys. Siitä rajattiin pois kehitysvammaiset lapset. Työn tilaajan toivomuksesta mukaan liitettiin maahanmuuttajien näkökulmia lapsen seksuaalisuudesta.

Oppaan kohderyhmä ovat alle 6-vuotiaat lapset sekä heidän vanhempansa. Oppaassa on ajanmukaisen tiedon lisäksi harjoituksia, joilla vanhemmat voivat muun muassa tukea lapsen seksuaalista kasvua, itsetuntoa ja sen myötä myös lapsen kykyä suojella itseään. Pienten lasten vanhempien ja neuvolan terveydenhoitajien näkemyksiä käytettiin oppaan kokoamisvaiheessa. Terveydenhoitajat tarkistivat oppaan sisällön sekä tietoperustan oikeellisuuden ja antoivat ehdotuksia oppaan kokoamiseen. Opas luovutetaan JAMK:n Tunne- ja turvataidot osaamiseksi – hankkeen pilotointi -vaiheessa olevan perhekeskumallin käyttöön. Hankkeen työryhmä arvioi oppaan sisällön. Jos opas hyväksytään, voidaan opasta muokata, jolloin ulkoasu ja taitto suunnitellaan lopulliseen muotoonsa hankkeen kustantamana.

On mainittavaa, että raportin kokoamisessa käytettiin tavanomaisen seksuaalisen hyväksikäytön käsitteen sijasta käsitettä seksuaalinen kaltoinkohtelu. Hyväksikäytön käsite herättää voimakkaita vastareaktioita ja sisältää väärän viestin siitä, että seksuaalisessa kaltoinkohtelussa olisi jotain hyvää. Seksuaalista kaltoinkohtelua on ehdotettu uudeksi käsitteeksi, jonka sisältö määritellään kuvaamaan seksuaalisen kaltoinkohtelun todellista luonnetta. WHO määrittelee kaltoinkohtelun luottamukseen, valtaan ja vastuuseen pohjautuvassa suhteessa alle 18 – vuotiaaseen lapseen kohdistuvaksi fyysiseksi ja psyykkiseksi pahoinpitelyksi ja seksuaaliseksi hyväksikäytöksi, laiminlyönniksi ja riistoksi, joiden seurauksena aiheutuu todellista tai mahdollista haittaa tai vaaraa lapsen kehitykselle, terveydelle tai ihmisarvolle (WHO Media Centre: Child maltreatment).

2 TIETOPERUSTA

Tunne- ja turvataidot ovat lasten ja aikuisten valmiuksia kohdata turvallisuutta uhkaavia tilanteita. Tunne- ja turvataitojen tarkoituksena on ennaltaehkäistä fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen kaltoinkohtelun kohteeksi joutumista. (Lajunen ym. 2005, 8.)

2.1 Tunne- ja turvataidot

Tunnetaidot

Tunteiden ilmaisemisen taito on tärkeää tunne- ja turvataitojen omaksumisessa, sillä se kehittää lapsen reflektointikykyä. Reflektoimalla lapsi voi ilmaista ja tutkia omia sekä toisen tunteita ja motiiveja. Tunnetaidot kehittyvät hyvässä kiintymyssuhteessa ja vuorovaikutuksessa vanhemman kanssa. Vanhemman tulisi olla sensitiivinen ja reagoida herkästi lapsen tunteisiin erityisesti turvattomuuden tai muun häiritsevän tunteen vallitessa. Silloin lapsi voi kokea, että kaikenlaiset tunteet, myös negatiiviset, ovat sallittuja eivätkä ne vahingoita vanhempia. (Hughes 2011, 74; Mäntymaa, Luoma, Puura & Tamminen 2003.)

Vanhemman tehtävänä on nimetä lapsen tunteita, sillä lapsella itsellään ei ole synnynnäistä kykyä ymmärtää tunteitaan ja mitä ne kertovat. ”Tunteiden nimeäminen auttaa lasta ymmärtämään sisällään vellovaa tunnekuohua ja tukee lasta niiden hallinnassa. Sen sijaan, että toimisi nimeämättömien tunteidensa ohjaamana, lapsi pystyykin vastedes sanomaan, miltä hänestä tuntuu” (Sinkkonen 2008, 104–105).

Tunteisiin vastaaminen on lapsen tarpeisiin vastaamista. Kun vanhemmat reagoivat lapsen tunteiden ilmaisuun tyynesti ja rauhallisesti, hän voi kokea

olonsa turvallisiksi, rauhoittua ja käsitellä tunteitaan. Näin lapsi sisäistää ja oppii säätelymallit vanhemmiltaan vuorovaikutustilanteiden toistuesssa ja vähitellen hänen kykynsä säädellä itsenäisesti omia tunteitaan vahvistuu.

(Hughes 2011, 74; Mäntymaa, Luoma, Puura & Tamminen 2003.) Lapsi kokee olonsa turvallisiksi, jos hänelle välittyy kokemus, ettei mikään ihmisyyteen ja lapsena oloon liittyvä ole vanhemmille vierasta eikä hänen tunteiden ilmaiseminen johda hylätyksi tulemiseen, vaikka ne olisivat voimakkaitakin. Jos lapsi jätetään jatkuvasti selviytymään yksin tunteensa kanssa, hän alkaa välttää voimakkaiden tunteiden tuomista vuorovaikutukseen. (Sinkkonen 2008, 105.)

Tunnekasvatus perustuu tunnerehellisyyteen, joka tarkoittaa tunteiden tuomista vuorovaikutukseen avoimesti. Aikuisen esimerkki rohkaisee lasta toimimaan tunnerehellisesti, mikä yleensä onkin lapsille luontainen tapa toimia. Samalla aikuiset antavat lapselle mallin tasa-arvoisesta ihmissuhteesta. Tunnerehellisyys tukee luottamuksellista vuorovaikutussuhdetta ja vaikuttaa lapsen itsetuntoon vahvistavasti. Tunnerehellinen lapsi tuntee vahvuutensa ja heikkoutensa ja voi kokea itsensä arvokkaaksi ei-toivotuista ominaisuuksistaan huolimatta. Hänelle syntyy positiivinen minäkuva. Hyväksyessään omat tunteensa lapsi voi opetella hyväksymään myös toisten tunteita. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 36–37, 66; Isokorpi 2004, 133–135.)

Turvataidot

Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lapsen turvallisuuden varmistamisessa. Näin on ennen kaikkea pienten lasten kohdalla, jotka ovat kaikin tavoin riippuvaisia vanhempiensa huolenpidosta. Lapsen taitojen karttuessa on vanhemmilla tärkeä tehtävä ohjata lasta tekemään asioita itse, oppimaan itsestä huolehtimisesta sekä opettaa lapselle itsemääräämisoikeudesta omaan kehoonsa. Lapsille tulee kertoa heidän oikeudestaan turvassa olemiseen, hoivaan ja

koskemattomuuteen. (Lajunen ym. 2005, 14.) Tieto, tuki ja taidot turvalliseen elämään ja itsenäistymiseen ovat kaikkien lasten oikeus. Lapsilla on oikeus tulla kuulluksi huolineen ja tunteineen, ja kaikilla aikuisilla on vastuu lasten turvallisuuden takaamisessa sekä velvollisuus kuulla lapsia ja ottaa heidän asiansa vakavasti. (The History of Kidscape.)

”Turvataitokasvatuksen tarkoituksena on estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Turvataitokasvatus antaa valmiuksia eikä vastuuta lasta.” (Vilkkä 2011, 142). Turvataitoja lapsille – oppimateriaalin mukaan turvataitokasvatus vahvistaa lasten itsearvostusta ja itseluottamusta ja edistää lapsen sosiaalisia taitoja tukemalla hänen tunne- ja vuorovaikutustaitojaan. Lasten turvataidot auttavat lasta ikätasonsa mukaan välttämään tilanteita tai selviytymään sellaisissa tilanteissa, joissa lasta kohtaa mahdollinen fyysisen, psyykkisen tai seksuaalisen väkivallan uhka, ja ohjaa samalla lasta kertomaan huolistaan luotettavalle aikuiselle. (Lajunen ym. 2005, 14; Sanderson 2004, 283.)

Seksuaalisuuteen liittyviin turvataitoihin kuuluvat säännöt koskettamisesta ja itsemääräämisoikeudesta, tieto lasten ja aikuisten välisestä normaalista suhteesta ja siitä miten toimia, jos joutuu uhkaavaan tilanteeseen. Tärkeitä ovat myös yhteisesti läpikäydyt toimintaohjeet siitä, mitä tehdä ja kenelle kertoa, jos jokin tilanne lapsen arjessa alkaa tuntua pelottavalta, ahdistavalta tai hämmentävältä. Lapsen on koettava näiden taitojen oppimisen turvallisena ja niitä on opetettava lapsen kielellä eikä lasta saa pelotella kertomalla hänen käsityskykynsä ylittäviä asioita. Tämä tarkoittaa lapsen kysymyksiin vastaamista tavalla, joka vastaa lapsen ikätasoa ja maailmankuvaa sekä kunnioittaa lapsen tunteita. Jopa hyvin nuorille lapsille voi opettaa kosketuksesta, mikä tuntuu heistä hyvältä ja mikä pahalta, mikä on sopivaa ja mikä sopimatonta

koskemista. (Vilkka 2011, 133; Sanderson 2004, 283; Kenny, Capri, Thakkar-Kolar, Ryan & Runyon 2008.)

Terveen seksuaalisen kehityksen tukeminen ja ikään suhteutetun tiedon antaminen lapselle toimii suojaavana tekijänä lapsen seksuaalista kaltoinkohtelua vastaan. Lapsi tarvitsee tietoa itselle ajankohtaisesta kehityksen vaiheesta, jotta voisi suojautua väärältä tiedolta ja painostukselta. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 12.) Leikki-iässä oman kehon suojaaminen tulee ajankohtaiseksi, sillä lapsi luottaa ja tukeutuu aikuisiin tunteidensa ja tarpeidensa täyttäjinä. Miellyttämisenhalun ja luottavaisuutensa vuoksi lapsi on helposti hyväksikäytettävissä. Pieni lapsi ei myös tunne omia oikeuksiaan, aikuisten velvollisuuksia tai seksuaalisuuden rajoja. Rajojen asettaminen ja kunnioittamisen opettaminen kuuluvat seksuaalikasvatukseen. Jo hyvin pienelle lapselle voi opettaa omasta kehosta huolehtimista, kehonosien nimiä ja yksityisalueista esimerkiksi ohjaamalla lasta tekemään alapesut itse. Itsenäistymisen ja vanhempien suhtautumisen kautta kehittyy lapselle vähitellen käsitys itsemääräämisoikeudesta omaan kehoonsa. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 152- 153.)

2.2 Kiintymyssuhde ja vuorovaikutus

Kiintymyssuhdeteoria on psykoanalyytikko ja psykologi John Bowlbyn kehittämä teoria, jonka mukaan läheisyyden kaipuun on yksi ihmisen toimintaa ohjaava tarve. (Kalland & Sinkkonen 2001, 13.) Kiintymyssuhde (attachment) tai kiinnittyminen kuvastaa lapsen suhdetta ja vuorovaikutuksen toimivuutta kiintymyshahmoon, joka yleisesti tarkoittaa lapsen vanhempaa. Lapsi kiinnittyy niihin ihmisiin, jotka omistautuvat hänelle ja ovat fyysisesti ja psyykkisesti lähellä häntä. Kun lapsi on turvallisesti kiinnittynyt, hän turvautuu kiintymyksen kohteeseen tarvitessaan hoivaa, tukea, lohtua ja turvaa. Lapsi toimii

biologisen vaiston ohjaamana pyrkiessään lähemmäksi kiinnittymishahmoa uskoen, että tämä pystyy vähentämään epämukavaa oloa ja palauttamaan mielen ja tunteet tasapainoon. (Glaser, D. 2001, 84; Silve'n & Kouvo 2010, 70, 73.)

Kiintymyssuhteessa vuorovaikutus tapahtuu lapsen ja vanhemman välillä intersubjektiivisesti, mikä merkitsee lapsen ja vanhemman kokemusten vaikutusta keskenään. Esimerkiksi se, millaiseksi vanhemmat kokevat lapsensa vaikuttaa voimakkaasti lapsen kehittyvään kokemukseen omasta itsestään ja siten itsetunnon, itseluottamuksen ja itsearvostuksen kehitykseen. Kiintymyssuhteessa lapsi muodostaa käsitystä itsestään ja muista suhteissa itseen sekä oppii tunteista, jotka liittyvät ihmissuhteisiin. (Hughes 2011, 25; Vile'n, Vilhunen, Vartiainen, Sive'n, Neuvonen & Kurvinen 2006, 87–89; Silve'n & Kouvo 2010, 70, 73.)

Turvallisen kiintymyssuhteen tärkein tekijä on vanhemman kyky vastata lapsen antamiin viesteihin. Sensitiivisyys auttaa vanhempaa huomaamaan lapsen viestit, tulkitsemaan ne oikein ja vastaamaan viesteihin tarkoituksenmukaisesti. Sensitiivisyys tarkoittaa herkkyyttä tai herkkätunteisuutta (Terveyskirjasto Duodecim). Sensitiiviset vanhemmat voivat muodostaa turvallisen kiintymyssuhteen erilaisilla temperamentteilla varustetuille lapsille. Kaikki lapset eivät ole samanlaisia, toiset ovat turvallisuushakuisempia kuin toiset (Keltinkangas-Järvinen 2004, 195). Turvallisesti kiinnittynyt lapsi ilmaisee tunteensa avoimesti, sillä hän on saanut kokemuksia siitä, että kiintymyksen kohde on vastannut hänen tarpeisiinsa. Tällöin on tärkeää vanhemman toiminnan johdonmukaisuus ja toistuvuus, jolloin lapsi oppii tunnistamaan tarpeitaan ja tunnetilojaan ja kokee niiden ilmaisun hyväksyttävänä ja palkitsevana. (Kalland 2001, 203; Silve'n & Kouvo 2010, 75; Hautamäki 2001, 13–22.)

Lapsi kykenee käsittelemään kokemuksiaan ja tunteitaan vain tuntiessaan olonsa turvallisesti vuorovaikutussuhteessa kiintymyksen kohteen kanssa. Niinpä turvallisuuden tunteen luominen ja ylläpitäminen on lapsen kiintymyshahmon tärkein tehtävä, samoin kuin todellisen turvallisuuden ylläpitäminen. Tuntiessaan olonsa turvallisesti lapsi voi suunnata huomiotaan ympäristöönsä ja oppia siitä asioita. ”Kun lapset tuntevat olonsa turvallisesti, he paljon herkemmin hyväksyvät myös vanhempiansa opastuksen, heidän sääntönsä, arvonsa ja arvostelunsa sekä kokemuksensa ja pyrkimyksensä, jolloin ne myös vaikuttavat heihin paremmin” (Hughes 2011, 88). Avoimen vuorovaikutuksen säilyttäminen lapsen ja vanhemman välillä, jolloin lapsi uskaltaa kertoa ja tulee myös kuulluksi ja ymmärretyksi, auttaa vanhempia suojelemaan lasta seksuaaliselta kaltoinkohtelulta. (Kalland & Sinkkonen 2001, 203; Hughes 2011, 32; Sanderson 2004, 283.)

Kiintymyssuhde voi olla myös turvaton. Turvattomassa kiintymyssuhteessa lapsi oppii, ettei vanhempi ole saatavilla eikä välitä hänestä. Tarpeiden tyydyttämättä jääminen viestittää lapselle, että hän ei ole tarpeeksi hyvä ja häpeän tunne valtaa lapsen mielen. Turvattomassa ja ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa lapsi kokee, ettei turvan ja lohdutuksen saaminen vanhemmilta ole aina varmaa ja tällöin hän etsii keinoja saada vanhempi reagoimaan haluamallaan tavalla. Lapsi saattaa muun muassa ilmaista tunteitaan erittäin voimakkaasti, että saa toiselta sen mitä haluaa. Välttelevässä kiintymyssuhteessa lapsi oppii välttämään tunteiden ja tarvitsevuuden ilmaisemista. Hän kokee, että on selviävä yksin, mutta ei omaa kykyä säädellä omia tunnetilojaan, jolloin negatiivisten tunteiden purkautuminen voi tapahtua hallitsemattomasti niiden kasaannuttua lapsen sisimpään. Lapsi joutuu kehittämään turvallisen aikuisen sijasta itsesäätelysysteemin, jotta voi hädän hetkellä rauhoittaa itseään. Turvattomasti kiinnittyneelle lapselle kehittyy heikko tunne omasta itsestä, sillä

sosiaalinen palaute puuttuu. (Vile'n ym. 2006, 89–91; Rusanen 2011, 65–68; Gerhard 2007, 37.)

Kaikkein haitallisin kiintymyssuhde lapsen kannalta on jäsentymätön tai integroimaton kiintymyssuhde, jolloin kiintymyssuhde ei syystä tai toisesta ole päässyt koskaan kunnolla muodostumaan. Lapsi on saattanut jäädä vaille perustarpeitaan, kuten ruokaa ja juomaa tai riittävää vaetetusta. Lapsi oppii, että mitä tahansa hän tekeekin, vanhempi ei kuule häntä ja tunnemaailma muodostuu kaoottiseksi, jolloin hän hakee lohtua keneltä tahansa, jopa vieraalta, tai kääntyy sisäänpäin eikä odota apua keneltäkään. (Vile'n ym. 2006, 92; Rusanen 2011, 68–69; Gerhard 2007, 40.)

Yhdysvalloissa vanhempien tueksi on kehitetty kiintymyssuhteen turvapiiriohjelma (Circle of Security), jonka avulla vanhemmat voivat opetella havainnoimaan lapsensa kiintymyskäyttäytymistä ja vastaamaa siihen herkillä tavalla. Turvapiirissä vanhempi kuvataan lapsen turvapesän ja suojasatamana, josta käsin lapsi voi lähteä tutkimaan maailmaa ja johon lapsi voi palata, kun tarvitsee suojaa, lohdutusta, tarpeidensa tyydytystä tai ilon jakamista. Kiintymyssuhteen havainnoimiseksi ja tukemiseksi on kehitetty monenlaisia vuorovaikutuksen arviointimenetelmiä. (Silve'n & Kouvo 2010, 80–85.)

2.3 Itsetunto ja itsearvostus

Turvataitojen ja seksuaalisen kehityksen perustana on lapsen, nuoren ja aikuisenkin kohdalla itsetunto. Lastenpsykiatri Cacciatoren (2011) mukaan kenties ratkaisevinta lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehityksen kannalta on terveen itsetunnon rakentuminen. ”Itsetunnolla on vahva ennustearvo. Nuoresta, joka kokee, ettei hänestä välitetä tulee usein riskikäyttäytyjä --- Neuvoilla ja

ohjeilla ei ole silloin väliä, jos ihminen kokee itsensä arvottomaksi” (Vilkkä 2011, 131).

Lapsen itsetunto rakentuu vuorovaikutussuhteessa, jonka perustana on jo ennen lapsen syntymää alkanut kiintymyssuhteen rakentuminen suhteessa vanhempiin tai muihin tärkeisiin kiintymyshahmoihin. Hyvin toimiva kiintymyssuhde toimii suojelevana tekijänä erityisesti lapsen ensimmäisinä elinvuosina. Lapsi oppii, että sosiaalisessa kontaktissa oleminen kannattaa, sillä silloin hän on hyväksytty ja turvassa. Hän kokee olevansa tervetullut, kun häntä rakastetaan ja hoivataan. Vanhempien rakkaus siirtyy lapseen ja hän oppii rakastamaan itseään ja maailmaa. Tällainen kokonaisvaltainen rakkaudellinen tunne vahvistaa lapsen itseluottamusta ja rohkeutta rakastaa. (Hautamäki 2001, 14; Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 23.)

Cacciatore, Korteniemi-Poikela ja Huovinen (2008) jakavat itsetunnon kahdeksaan osaan, joita tarkastellen ja arvioiden lapsen itsetuntoon on mahdollista vaikuttaa vahvistaen. Näitä osa-alueita ovat näkemys omasta merkityksestä, mielikuva omasta elämänkaaresta ja sukupuoliroolista, käsitys seksuaalisuudesta, aggressiosta ja omasta kehosta sekä ympäristön turvallisuudesta ja oman reviirin rajoista. Näkemys omasta merkityksestä muodostuu lapselle, kun hän kokee olevansa tärkeä ja tarpeellinen läheisille ihmisille sekä kokee ihmissuhteissaan läheisyyttä, hellyyttä ja kosketusta. Lapselle on tärkeää myös saada kuulla elämänkaareen liittyvät omat tarinansa siitä, millainen hän on ollut pienempänä. Kertomukset vahvistavat lapsen itsetuntoa antamalla lapselle historian sekä käsityksen jatkuvuudesta tulevaisuuteen, minkä kautta hän voi oppia muun muassa vastuullisuutta. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2008, 148–149.)

Lapsen käsitys seksuaalisuudesta syntyy, kun vanhemmat suhtautuvat luontevasti, hyväksyvästi ja hellästi kehoon ja seksuaalisuuteen. Vanhempien asenteesta lapsi saa vahvistavan esimerkin, joka lisää hänen itseluottamustaan ja suojelee siten myös seksuaaliselta kaltoinkohtelulta. Käsitys seksuaalisuudesta tarkoittaa lapselle kysymystä siitä onko hänen ihastumisen tunteensa hyviä ja arvokkaita vai nauretaanko niille. Positiivinen kokemus ihastumisen tunteista kasvattaa lapsen itsetuntoa samoin kuin itsensä kokeminen sukupuoleltaan hyväksi ja arvokkaaksi. (Sanderson 2004, 55–56; Sinkkonen 2008, 174.)

Itsetunnon ja lapsen omien rajojen vahvistajan toimii lapsuusiässä aggressio (Ryttyläinen & Valkama 2010, 77). Aggressio on lapselle pelottava tunne, jonka käsittelyssä hän tarvitsee vanhemman ohjausta ja kasvatusta. Vanhemmat voivat tarjota lapselle näkökulman, jonka mukaan kiukku ja aggressio voidaan käsitellä ja pitää rajojen sisällä. Tällöin vanhempi kuulee ja vastaa lapsen tunteisiin. Hyvä itsetunto ei voi rakentua sellaiselle pohjalle, jossa lapsen kanssa ollaan lähellä ja tekemisissä vain hyvinä hetkinä. Lapsen on sen sijaan koettava, että hän kelpaa vanhemmilleen kokonaan myös epäonnistuneena, vihaisena ja tietämättömänä. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2008, 148-149; Gerhard 2007, 43; Sinkkonen 2008, 201.)

Lapsi, jolla on hyvä itsetunto, suhtautuu itseensä, ympäristöönsä ja tulevaisuuteen luottavaisesti ja toiveikkaasti. Hän voi olla oma itsensä omine mielipiteineen ja osaa kuunnella myös toisten mielipiteitä. Hän arvostaa itseään, on tasapainossa itsensä kanssa ja kunnioittaa toisia. (Cacciatore, Korteniemi-Poikela & Huovinen 2008, 15.)

2.4 Lapsen seksuaalisuus

Lapsi on seksuaalinen olento jo ennen syntymää. Hän tarvitsee kuitenkin vanhempien ja muiden kasvattajien huolenpitoa, ohjausta ja tukea kehittyessään kohti aikuisen seksuaalisuutta. Lapsen seksuaalisuutta voi kuvata voimaksi, joka saa hänet tavoittelemaan oman kehon mielihyvää, hellyyttä ja turvallista syliä sekä ihmissuhteissa lähentymistä. Se ilmenee uteliaisuutena, avoimuutena, innokkuutena ja siihen liittyy estotonta leikkiä, tietojen keräämistä sekä omaan kehoon tutustumista ja läheisyyden opettelua. (Cacciatore 2006a, 205.)

Vanhempien ja muiden aikuisten tehtävänä on olla lapselle esikuvana naisuudesta ja mieheydestä, antaa oikeaa tietoa tämän kehitystason mukaan sekä asettaa rajoja ja antaa suojaa, joiden alaisuudessa lapsen on turvallista kasvaa ja kehittyä. Esimerkiksi alle 6 -vuotias ei vielä ymmärrä, miksei aina ole sopivaa näyttäytyä alasti tai koskea toisen kehoa, mutta hän oppii kulttuurin asettamat käytössäännöt, kun vanhemmat häntä opettavat. Häntä tulee kasvattaa asiallisesti, ei koskaan ivan tai häpeän kautta. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 26.)

Lastenpsykiatri Cacciatoren (2011) mukaan seksuaalisuudesta puhuminen omalle lapselle tarkoittaa puhumista ihmiskehosta, tunteista, ihmissuhteista, itsen ja toisen kunnioituksesta, itsemääräämisoikeudesta, yksityisyydestä ja sopivuussäännöistä. Lapsi tarvitsee vanhemmiltaan totuudenmukaista ikään suhteutettua tietoa liittyen seksuaalisuuteen, ettei hänen käsityksensä muokkautuisi väärän tiedon mukaan tai että hän osaisi suojautua painostukselta (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 12). Lapsi tarvitsee leikki-ikästä lähtien opastusta oman kehonsa rajojen ja koskemattomuuden turvaamiseen ja suojaamiseen uhkaavissa tilanteissa. Lapsen tulee oppia sanomaan ”Ei”, kun toi-

sen kosketus on epämiellyttävä tai tilanteeseen sopimaton. (Vilkka 2011, 128, 134.)

Vanhempien esimerkki luontevasta suhtautumisesta omaan kehoonsa ja seksuaalisuuteen on lapselle tärkeää. Luonteva ja hyväksyvä asenne kehoon ja seksuaalisuuteen antaa lapsellekin itseluottamusta, mikä suojelee seksuaaliselta kaltoinkohtelulta. Kun vanhemmat suojelevat ja huoltavat lapsen kehoa, lapselle välittyy kokemus arvostuksesta ja itsemääräämisoikeudesta kehoonsa. Jos vanhemmat eivät hyväksy tai ymmärrä lapsen seksuaalista kehitystä, on lapsen vaikea muodostaa tervettä ja luontevaa suhtautumista omaan kehitykseensä. Vanhempien tulee tietää, mikä on normaalia ja mikä ei, että he voisivat suojata lasta tarkoituksen mukaisesti seksuaaliselta kaltoinkohtelulta. (Sanderson 2004, 28, 55-56; Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 170.)

Lapsen seksuaalisuus ei tavoittele parisuhdetta, eroottista kosketusta tai lisääntymistä vaan mielihyvää, huolenpitoa ja lohtua. Lapsi ei voi ymmärtää seksuaalista halua ja sen vuoksi aikuisen seksuaalisuus ei kuulu lapsen kuultavaksi, nähtäväksi tai koettavaksi. Lapsuuden aikainen seksuaalinen kehitys on yhtä suurta kuin fyysinen ja psyykkinen kehitys. Se luo perustusta, jonka päälle seuraavat kehityksen askelmat voivat rakentua. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 32; Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 55; Ryttyläinen & Valakama 2010, 72-73.)

Lapsen seksuaalisen kehityksen vaiheet

Lapsen seksuaalisuus kehittyy yksilöllisen kehityksen mukaan ja se on tiiviissä yhteydessä fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Alle 6 – vuotiaan lapsen seksuaaliseen kehitykseen kuuluu olennaisesti rakastumisen tunteiden kokeminen ja niiden harjoittelu kohdistamalla rakkautta johonkin lähi-

piirin aikuiseen, usein vanhempaan. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 19.)

Vastasyntynyt kokee mielihyvää ihokosketuksesta ja suun kautta. Oraalinen tyydytys on tärkeää koko vauva ajan. Pieni vauva hankkii kokemuksia maailmasta koko kehollaan ja kaikilla aisteillaan. Kuva omasta kehosta syntyy läheisyyden kautta ja ihokosketuksessa, kun vanhemmat hoivaavat lasta. **Alle puolivuotias** vauva alkaa vähitellen reagoida muihin ihmisiin ja kokee rakkautta saadessaan ihailua ja vastakaikua kommunikointi yrityksiinsä. Vauva tarvitsee ensimmäisen elinvuoden aikana paljon ”kyllä” – vastauksia ja tarpeisiin vastaamista, jotta hänelle muodostuu positiivinen käsitys omasta itsestään. Vauva muodostaa positiivisista kokemuksistaan perustan omanarvontunnon ja minäkäsitykselleen. Jo pienet vauvat koskettelevat sukupuolielimiään satunnaisesti ja myös muut kehon osat alkavat hahmottua lapselle. Lapsi oppii vauva-aikana läheisyyden ja nautinnon hyväksi tai pahaksi ja samalla luottamus turvalliseen maailmaan rakentuu. (Bildjuschkin & Ruuhilah-tti 2008, 55; Cacciatore 2006b, 426; Cacciatore&Korteniemi-Poikela 2000, 9; Ryt-tyläinen & Valkama 2010, 73-74.)

Vuoden ikäinen lapsi tutkii sukupuolielimiään, koskettelee niitä ja pitää niistä kiinni kokien mielihyvää. He voivat masturboida ja ulostaminen tuottaa usein mielihyvää. Taaperoikäinen **2-3 -vuotias** alkaa kysellä seksuaalisuuteen liittyviä asioista, kuten mistä lapset tulevat. Sukupuoliset erot ja vanhempien välinen erityinen suhde alkavat kiinnostaa. Kaksivuotias tietää tarkoin sukupuolensa ja oppii asenteita ja arvoja liittyen omaan sukupuoleensa. Taaperoiässä vaativan wc – kasvatuksen on todettu olevan haitaksi. Myös muissa asioissa epäonnistuminen ja liialliset vaatimukset tuottavat häpeää, mutta onnistuessaan lapsi saa kokemuksen itsenäisyydestä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti

2008, 40, 55; Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2010, 19; Ryttyläinen & Valkama 2010, 75–76.)

3-4 -vuotias on kiinnostunut sukupuolieroista, alastomuudesta ja toisten lasten sukupuolielinten tutkimisesta. Lapsi leikkii koko kehollaan ja masturbointi on tavallista. Hän voi haluta mennä naimisiin toisen vanhempansa kanssa.

4-5 -vuotiaana lääkäri- ja kotileikit ovat ajankohtaisia ja niiden avulla lapsi käsittelee seksuaalisuuttaan. Seksuaalisuutta käsitellään myös piirustuksin ja puheessa. Penisten ja rintojen vertailua ja kysymyksiä kaikesta seksuaalisuuteen ja kehollisuuteen liittyvästä on runsaasti. Lapsia kiinnostaa kuinka ihminen saa alkunsa ja syntyy maailmaan. Syyllisyyttä voi syntyä, jos lapsi kokee, että hänen esittämänsä kysymykset ovat aikuisen mielestä huonoja tai vääriä. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 40, 55; Cacciatore 2006b, 426.)

5-6 -vuotiaana lasten leikeissä on yhä mukana toisten koskettelu. Tärkeää on, ettei kenenkään tarvitse osallistua leikkiin vasten tahtoaan. Vanhempien tulee toimia näissä tilanteissa turvaa luoden ja samalla normaalia kehitystä tukien. Lasten leikkeihin voi tulla mukaan aggressiivisiä piirteitä ja he voivat olla ko-keilunhaluisia. Pojat saattavat esimerkiksi työntää penistään leluihin. Normaaliin seksuaaliseen leikkiin lapsilla kuuluu tutkiskelevuus, spontaanius, osallistujien suostumus ja sama ikä ja kehitystaso, eikä sen tulisi pelottaa tai sisältää pakkoa. Lapset puhuvat keskenään seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja voivat saada siten epäasiallista tietoa. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 55; Cacciatore 2006a, 221.)

Lapsen seksuaalisuudesta maahanmuuttajan näkökulmasta

Maahanmuuttajien määrä Suomessa on kasvussa ja Suomi on muuttumassa yhä vahvemmin monikulttuuriseksi valtioksi. Vuonna 2011 Suomessa asuvia ulkomaan kansalaisia oli 183 133, joka on noin 14 000 enemmän kuin edellise-

nä vuonna. (Tilastokeskus: Väestö 2012.) Maahanmuuttaja on yleiskäsite kaikista maahan muuttaneista henkilöistä. Monikulttuurisuus tarkoittaa erilaisten kulttuurien rinnakkaiseloja, joka pohjautuu tasa-arvoon. (Ikäläinen, Martikainen & Törrönen 2003, 9.)

Seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevat käsitykset ovat kulttuurisia kysymyksiä. Ne koskettavat identiteetin ydintä. Maahanmuuttajien käsitykset sukupuolisuudesta, kehollisuudesta, seksuaalisuudesta, yksityisyydestä, itsemääräämisoikeudesta, koskemattomuudesta ja rajoista voivat poiketa huomattavasti valtaväestöstä. Lakien noudattaminen, suvaitsevaisuus ja tasa-arvo ovat kaikille yhteisiä, mutta yksilöllisiin arvoihin, kuten uskontoon ja sen traditioihin tai perhe-elämän järjestämiseen, ei voida yhteiskunnallisesti puuttua. (Emas 2006, 77–78.)

Seksuaalikulttuuri sisältää seksuaalisuuteen liittyviä uskomuksia, tapoja ja arvoja, jotka ovat muovautuneet ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja joita siirretään sukupolvelta toiselle. Seksuaalikulttuuriin kuuluu myös käsitys siitä millaisia seksuaalista ilmaisuja tai toimintaa pidetään sopivina tai haitallisina lapsille ja nuorille. Haitallisiksi tiedetyt tai oletetut kokemukset ovat kulttuurisesti muovautuneita käsityksiä ja muuttuvat ajassa mm. julkisen keskustelun myötä. (Kontula 2006, 29–31; Emas 2006, 82; Apter, Eskola, Kettu & Säärälä 2009, 40.)

Apter, Eskola, Kettu ja Säärälä (2009) toivat esiin julkaisussaan Maahanmuuttajien seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen, että asiantuntijoiden mukaan maahanmuuttajilla on paljon seksuaalisuuteen liittyviä ennakkoluuloja ja oletuksia, jotka poikkeavat suomalaisesta kulttuurista. On yleistä, että seksuaaliasioista ei puhuta ja ne kielletään niin kotona kuin kaveripiirissä. Seksuaalikasvatusta pidetään pahana ja seksuaali- ja lisääntymisterveysasioita

perheen sisäisinä. Monet maahanmuuttajat myös pelkäävät länsimaalaistumista, sillä heillä on ennakkoluuloja länsimaalaisia kohtaan. (Mts. 27.)

Lastensuojelun keskusliiton vuonna 2002 maahanmuuttajien keskuudessa tekemässä selvityksessä haastatellut kertoivat vaikeudesta kasvattaa lapsiaan kahden kulttuurin keskellä. Lasten kasvattaminen Suomessa tuntuu heistä usein liian vaikealta ja vaativalta. Lapset koettiin niin tärkeäksi, että epäonnistuminen kasvatuksessa tuntuu kuin epäonnistuisi elämässä, ja sen vuoksi vanhemmat kaipasivat mm. tukea ja keskustelua kasvatuksesta. (Ikäläinen, Martikainen & Törrönen 2003, 76, 80.) Seksuaalikasvatusta tulisi kehittää kulttuurisensitiivisemmäksi, jotta lapset ja nuoret saisivat tietoa ilman, että heidän ja vanhempien arvomaailmaa, kulttuuria tai normeja loukataan. Maahanmuuttajien tulee saada tietoa lastensa elämästä, jotta he voivat ymmärtää ja tukea lapsia kahden kulttuurin välillä. (Väestöliitto: Monikulttuurisuus ja seksuaalikasvatus.)

2.5 Seksuaalinen kaltoinkohtelu

”Seksuaalinen kaltoinkohtelu on vastoin omaa tahtoa tapahtuvaa seksuaalista puhetta ja toimintaa, joka ei ole kohteen ikätason huomioon ottaen sopivaa hänen seksuaalikehityksellään ja loukkaa henkilöä henkisesti ja fyysisesti.” (Vilkka 2011, 51). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkimisen Käypähoito -ohjeissa määritellään seksuaaliseksi kaltoinkohteluksi lapsen seksuaalinen koskettelu tai väkivalta, penetraatio peniksellä, sormella, kielellä tai esineellä lapseen, tirkistely, lapsen saattaminen paljastamaan sukupuolielimensä tai lapsen kuvaaminen seksuaalisessa tarkoituksessa. Pornografian näyttäminen lapselle on seksuaalista kaltoinkohtelua, kuten myös lapsen saattaminen koskettamaan tai katsomaan toisen ihmisen sukupuolielimiä tai osal-

listumaan joko katsojana tai toimijana sukupuoliseen toimintaan. (Mts. 3.10.2006.)

Seksuaalisen kaltoinkohtelun yhteydessä käytetään usein sanoja seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ahdistelu, seksuaalinen pahoinpitely, seksuaalinen riisto, pedofilia ja inesti. Käsitteiden kirjo on pienentynyt viime vuosien aikana, mutta sisällöistä ei ole asiantuntijoiden mukaan yksiselitteisiä kuvia. Seksuaalisen kaltoinkohtelun määrittämisen vaikeus on sen erottaminen siitä, mikä on kulttuurisesti hyväksyttävää käyttäytymistä lapsen ja aikuisen välillä. Kukin aika ja kulttuuri muodostavat uskomuksiansa, normiensa ja arvojensa pohjalta määrityksen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön olemuksesta. Esimerkiksi käsitys lapsen kehityksestä, tarpeista ja asemasta vaikuttavat lapsiin kohdistuvan seksuaalisen kaltoinkohtelun määritelmään. Myös vanhempien rooliin ja velvollisuuksiin tai sukupuolisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyvät käsitykset muokkaavat määritelmää. (Laitinen 2004, 19, 24–26 ; Sanderson 2004, 28.)

Seksuaalisella kaltoinkohtelulla tarkoitetaan samaa kuin seksuaalinen hyväksikäyttö tai seksuaalinen riisto. Nämä sisältävät kaikki ne ilmiöt, jotka loukkaavat lapsen seksuaalista koskemattomuutta. Seksuaalisella riistolla tarkoitetaan lisäksi lapsen käyttöä seksuaalisissa tarkoituksissa, kuten julkaisuissa, valokuvissa ja tapahtumissa tai prostituutioon johdattamisessa ja seksin ostamisessa alle 18 – vuotiaalta. Kansainvälisesti seksuaaliseen riiston määritelmään kuuluu olennaisesti taloudellinen ulottuvuus, joka on Internetin myötä kehittynyt laajaksi liiketoiminnaksi. (Saarinen & Heinonen 2006, 4-5; Laitinen 2004, 20–22.)

Pedofilia on määritelty psykiatrisesti pysyväksi seksuaaliseksi mielenkiinnoksi lapsiin. Se kuvataan yhdenlaisena poikkeavana seksuaalisena taipumukse-

na, jonka vaikutus on usein niin voimakas, että se johtaa ennemmin tai myöhemmin lasten seksuaaliseen kaltoinkohteluun. Insesti tarkoittaa perheen sisäisesti omiin lapsiin kohdistuvaa seksuaalista kaltoinkohtelua. Laajemmin ajateltuna tekijänä voi olla biologinen lähisukulainen, isä- tai äitipuoli tai puolisisarus. Rikoslain 17. luvussa 22§ puhutaan sukupuoliyhteydestä lähisukulaisten kesken, mikä kansainvälisesti tarkoittaa inestiiä. Asiantuntijoiden mukaan Suomessa voitaisiin siirtyä käyttämään myös insesti – käsitettä selventämään seksuaalisen kaltoinkohtelun ja lähisukulaisten välisen seksuaaliyhteyden eroa. (Saarinen & Heinonen 2006, 4-5; Laitinen 2004, 20–22; L24.7.1998/563.)

Seksuaalinen kaltoinkohtelu alle 6 – vuotiaan lapsen kohdalla

Pienen alle 6 – vuotiaan lapsen seksuaalisuus ja ymmärrys on vasta kehitymässä, minkä vuoksi hän on täysin puolustuskyvytön seksuaalista kaltoinkohtelua vastaan. Tämän vuoksi ensisijainen vastuu lapsen turvallisuudesta ja seksuaalisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisystä on vanhemmilla. Ennaltaehkäisy onnistuu vain, jos vanhemmat ovat tietoisia todellisista uhista. Myytit seksuaalisen kaltoinkohtelun ympärillä voivat estää uhkien huomioimista. Seksuaaliseen kaltoinkohteluun liittyvät myytit voivat muodostaa vanhempien mieleen väärän turvallisuuden tunteen. Media vaikuttaa osaltaan myytien syntyyn. Myyttejä voivat olla muun muassa ajatukset, että minun lapseni ei ole vaarassa tai että vain tietyissä yhteiskuntaluokissa tapahtuu lapsen seksuaalista kaltoinkohtelua. (Sanderson 2004, 13–27.)

Ajatus, että hyväksikäyttäjät ovat tuntemattomia hirviöitä, joilla on mielenterveysongelmia, on myytti. Todellisuudessa yli puolessa tapauksista hyväksikäyttäjät ovat olleet lapselle entuudestaan tuttuja, tavallisia, mukavanoloisia ja huolehtiviaisia henkilöitä, jotka helposti voittavat sekä vanhemman että lapsen luottamuksen. Luottamuksen rakentamisen prosessia kuvaa ”grooming”,

joka tarkoittaa sellaisten suhteiden ja olosuhteiden rakentamista vähitellen, joissa lapsen seksuaalinen kaltoinkohtelu on mahdollista. (Sanderson 2004, 165–166; Seksuaalisen hyväksikäytön valmistelu ja internet 2012.)

Pienet lapset ovat erityisessä vaarassa seksuaaliselle kaltoinkohtelulle, sillä he eivät tiedä sen olevan väärin eikä heillä ole sanoja kertoa siitä. Hyväksikäyttäjät voivat manipuloida lapsen ajatuksia vakuuttamalla toista ja lapsi uskoo tähän. Seksuaalisen kaltoinkohtelun alkaessa lapsi ei voi usein kertoa asiasta hyväksikäyttäjän uhkailun vuoksi, sillä hän pelkää mukavan ihmissuhteen tai lahjomisen loppumista. Lapsi haluaa osaltaan myös miellyttää tekijää, jotta saisi suhteesta rakkautta ja hyväksyntää. (Sanderson 2004, 24; Seksuaalisen hyväksikäytön valmistelu ja internet 2012; Lampainen 2011, 203, 206.)

Lapsille tulee kertoa seksuaalisesta kaltoinkohtelusta heidän ikänsä huomioon, jotta heillä olisi ymmärrys ja vanhempien antamia ohjeita suojautua siltä. Vanhempien rauhallinen ja asiallinen käytös ehkäisee lasten pelokkuutta asian suhteen ja turvataitojen käytön opettelu antaa lapsille itsevarmuutta. Hyväksikäyttäjät valitsevat usein lapsia, joilla ei ole itsevarmuutta tai jotka ovat pelokkaita. He ovat kiinnostuneita haavoittuvista lapsista, erityisesti niistä, jotka kokevat olevansa ei-rakastettuja tai ei-haluttuja, ovat yksinäisiä tai joita kiusataan ja jotka kaipaavat huomiota ja hyväksyntää. Suuren riskin ryhmässä ovat ne, joilla on oppimisvaikeuksia tai jokin henkinen vajavuus, sillä he eivät ymmärrä tai osaa ilmaista, mitä heille on tapahtumassa. Moniongelmaisten perheiden turvattomat ja rajattomat lapset ovat myös riskiryhmä seksuaalisen kaltoinkohtelun suhteen. (Sanderson 2004, 27, 170, 272–273; Hukkanen 2004.)

Seksuaalisen kaltoinkohtelun merkit lapsessa

Seksuaalinen kaltoinkohtelu vahingoittaa lapsen psyykkistä ja seksuaalista kehitystä. Välittömät psyykkiset oireet ilmenevät lapsen seksuaalisessa kaltoinkohtelussa samoin kuin muissakin ahdistavissa elämäntilanteissa, minkä vuoksi seksuaalisen kaltoinkohtelun tunnistaminen on pienen lapsen kohdalla haastavaa. Seksuaalinen kaltoinkohtelun seurauksena lapsella voi ilmetä somaattisia ongelmia ja häiriöitä tunne-elämässä, käytöksessä, kiintymyssuhteessa ja muissa ihmissuhteissa sekä hyperaktiivisuutta, uhmakkuutta ja aggressiivisuutta. Lapsella saattaa olla ahdistusta, pelkoja ja painajaisia sekä mässennusta tai uudelleen alkanutta kastelua ja tuhrimista, syömishäiriöitä sekä vatsakipuja. Seksuaalinen kaltoinkohtelun seurauksena lapsi kokee myös häpeää, syyllisyyttä ja hylätyksi tulemisen tunteita. (Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen 2006; Glaser 2001, 70; Turunen 2004, 189; Salo & Ståhlberg 2004, 102-103, 107; Hirvelä 2007, 33-35, 209; Barker & Hodes 2007, 38-39.)

Yliseksuaalinen käyttäytyminen on yksi hälyttävimmistä merkeistä, joka johtaa epäilyyn seksuaalisesta kaltoinkohtelusta. Ei ole kuitenkaan olemassa tarkasti kuvattavaa seksuaalisen kaltoinkohtelun oireyhtymää, vaan tilanteesta ja kaltoinkohtelun tavasta riippuen lapsen oireilu voi vaihdella oireettomuudesta diagnosoitaviin häiriöihin. Fyysisiä merkkejä seksuaalisesta kaltoinkohtelusta voivat olla turvotus, mustelmat ja repeämät genitaali- ja anaalialueella sekä spermajäljet vaatteissa, iholla tai virtsassa tai todettu sukupuolitauti. (Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen 2006; Glaser 2001, 70; Turunen 2004, 189; Salo & Ståhlberg 2004, 102-103, 107; Hirvelä 2007, 33-35, 209; Barker & Hodes 2007, 38-39.)

Kaltoinkohtelun oireet voivat ilmetä heti, mutta useimmiten vasta seksuaalisen kaltoinkohtelun jatkuessa pitempään, joskus jopa vuosien kuluttua. Lap-

sen kehitystaso, yksilöllinen alttius ja haavoittuvuus sekä vastaavasti suojaavat tekijät vaikuttavat siihen, miten kaltoinkohtelu ilmenee lapsen käytöksessä tai oireiluna. Pienellä lapsella fyysiset merkit voivat olla ainoa asia, mikä perusteella seksuaalisen kaltoinkohtelun epäily voi herätä. (Barker & Hodes 2007, 37.) Lapsen oireet ja merkit vaihtelevat seksuaalisen kaltoinkohtelun laadusta, kestosta, tiheydestä, lapsen iästä kaltoinkohtelun alkaessa sekä hyväksikäyttäjän ja lapsen välisestä suhteesta. Vanhemmat eivät aina pysty havaitsemaan merkkejä, eivätkä myöskään ole jatkuvasti läsnä estäen seksuaalista kaltoinkohtelua. Herkkyys lapsen viesteille voi ehkäistä kaltoinkohtelun mahdollisuutta. Merkittävä suojaava tekijä on hyvä ja turvallinen kiintymyssuhde. Kiintymyssuhde vähentää riskiä seksuaaliselle kaltoinkohtelulle, auttaa lasta selviämään kaltoinkohtelusta, helpottaa sen tunnistamista ja lapsen avun hakemista. (Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen 2006; Glaser 2001, 70; Turunen 2004, 189; Salo & Ståhlberg 2004, 107; Sander-son 2004, 25.)

Pitkään jatkuessa seksuaalinen kaltoinkohtelu voi aiheuttaa lapsessa post-traumaattisen stressireaktion, joka kehittyy useimmiten vasta seksuaalisen kaltoinkohtelun loputtua. Traumatisoitunut henkilö pyrkii välttämään traumaan liittyviä ajatuksia, tunteita ja keskusteluita tai henkilöitä ja paikkoja, jotka muistuttavat tapahtumista. Lisäksi hän kokee muista etääntymisen ja dissosiaation kokemuksia ja hänen olemuksensa on muuttunut yleisesti ylivireiseksi. Lapset elävät seksuaalisen kaltoinkohtelun tapahtumia yhä uudelleen leikin kautta ja pienillä lapsilla leikki usein jäljittelee tapahtuman aikaista toimintaa. Muistikuvat voivat palautuvat mieleen tahtomatta toistuvina, ahdistavina unina, mielikuvina tai havaintoina. (Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen 2006; Hirvelä 2007, 209-210; Turunen 2004, 195-199.)

3.1.1 Lainsäädäntö koskien lasten seksuaalista kaltoinkohtelua

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lasten oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön sekä tasapainoiseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun.

(L13.4.2007/417.) Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1§ taas velvoittaa, että lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. (L8.4.1983/361).

”Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvu-ympäristö - - ja kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää”
(L8.4.1983/361).

Rikoslaki määrittelee lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvät teot ja rangaistukset. Luvussa 20 määritellään lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen yritys rangaistavaksi teoksi. Törkeää hyväksikäyttöä (7§) on muun muassa silloin, kun ”kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa” tai ” rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi”(RL 20.5.2011/540). Myös lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin on rangaistava teko ja lapsesta otettujen sukupuolisiveellisyyttä loukkaavien kuvien ja tallenteiden julkaisu ja hallussapito tai levittäminen tai sukupuolisiveellisyyttä loukkaavien lasta koskevien esitysten seuraaminen ovat rikoksia. (RL20.5.2011/540.)

Suomi on sitoutunut YK:n valtioita sitovaan lasten oikeuksien sopimukseen vuodesta 1991 lähtien, mikä velvoittaa valtiota tiedottamaan lapsen oikeuksista sekä lapsille että aikuisille. Sopimus julistaa lasten olevan oikeutettuja erityiseen huolenpitoon ja apuun sekä muihin Geneven lasten oikeuksien julis-

tuksessa 1924 esille tuotuihin oikeuksiin. Muun muassa sopimuksen 18. artikla velvoittaa vanhempia, jotka ovat pääasiallisessa vastuussa lapsen kasvatamisesta ja kehityksestä, toimimaan aina lapsen edun mukaisesti ja 19. artiklassa valtion tulee ryhtyä sellaisiin asianmukaisiin toimiin, jotka suojelevat lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä sekä laiminlyönniltä, välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. 34. artikla velvoittaa valtiota erityisesti suojelemaan lasta seksuaaliselta riistolta ja kaltoinkohtelulta. (Lasten oikeuksien sopimus.)

Suomi on hyväksynyt myös Euroopan neuvoston lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja hyväksikäyttöä vastaan koskevan yleissopimuksen, joka laadittiin lokakuussa 2007. Sopimuksen tarkoituksena on kriminalisoida lasten seksuaalisen kaltoinkohtelun erilaiset muodot. Suomi ratifioi sopimuksen 6.9.2011 tasavallan presidentin asetuksella ja sopimus astui voimaan 1.10.2011. (Suomen säädöskokoelman sopimus sarja 2011.)

3.1.2 Tilastoja ja tutkimuksia

Lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista Poliisiin tietoon tulleet tapaukset ovat lisääntyneet 2000-luvun vaihteessa noin 200:a tapauksesta yli 1000:een, ollen v. 2011 jo 1459 tapausta (Tilastokeskus: Poliisin tietoon tullut rikollisuus 2011.) Lapsen seksuaalisesta kaltoinkohtelusta tai sen yrityksestä tuomittuja on ollut vuonna 2010 yhteensä 298 ja vuotta aiemmin 2009 yhteensä 279. (Tilastokeskus: Rangaistukset rikoksittain 2010.)

Åbo Akademiassa tehdyn tutkimuksen mukaan seksuaalinen hyväksikäyttö näyttäisi vähenneen suomessa viime vuosien aikana. Kyselytutkimukseen osallistujat olivat keski-ikältään 29 -vuotiaita miehiä ja naisia. Nuorimman ko-

hortin osallistujat raportoivat vähemmän kuin vanhempien kohorttien haastatellut heihin kohdistunutta seksuaalista kaltoinkohtelua sekä riskitekijöitä, kuten fyysistä ja emotionaalista kaltoinkohtelua, vanhempien päihteiden käyttöä ja vain toisen vanhemman kanssa asumista. (Laaksonen, Sariola, Johansson, Jern, Varjonen, von der Pahlen, Sandnabba, Santtila 2011.)

Raiskaustukikeskus Tukinainen on tilastoinut vuosittain tukinaisen päivystyspuhelimien tulleet soitot sekä Nettitukinainen –nettipalveluun tulleet yhteydenotot. Soitot koskivat vuonna 2010 yleisimmin raiskausta (28,12%) ja lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, inestiiä tai niiden epäilyä (22,36 %). Netti-tukinaiseen tulneiden yhteydenottojen syynä oli joko raiskaus (31,4 %) tai lapsen kohdistunut seksuaalirikos (30,4 %), josta 17,1 prosenttia käsitteli lapsen seksuaalista kaltoinkohtelua, jossa tekijä ei ollut perheenjäsen. 13,3 % yhteydenotoista käsitteli inestiiä eli perheen sisällä tapahtunutta seksuaalista kaltoinkohtelua. (Tukinainen – Tilastot 2010, 12, 24.)

Ellosen ja Humpin (2010) tekemässä Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö – tutkimuksessa selvisi muun muassa, että lapsiin kohdistunutta seksuaalista tai muuta väkivaltaa on vaikea tunnistaa yksilöstä, vaikka ilmiö on tuttu esim. päiväkodin henkilökunnalle tai lääkäreille. Päiväkodin työntekijät raportoivat, että fyysinen väkivalta vaikuttaisi vähentyneen päiväkotikäisiä lapsia kohtaan, mutta emotionaalinen kaltoinkohtelu sekä laiminlyönti ja hoidon puute näyttäisivät lisääntyneen. Lasten leikkien kerrotaan myös väkivaltaistuneen. Seksuaalisen kaltoinkohtelun tapausten koettiin olevan harvinaisia. Seksuaalisen kaltoinkohtelun epäily tuli useimmiten esille fyysisen kaltoinkohtelun selvittämisen yhteydessä. Huolestuttavaksi koettiin, että lasten oireet seksuaalisen kaltoinkohtelun vaikutuksesta tulevat usein esiin vasta, kun lapsi on kärsinyt tilanteesta varsin pitkään. (Mts. 2010, 67–68.)

3 OPINNÄYTETYÖN PROSESSIN KUVAUS

Opinnäytetyön tuotoksena syntyvä opas tarjoaa tietoa ja keinoja lapsen emotionaalisen, fyysisen ja seksuaalisen kaltoinkohtelun ehkäisemiseksi alle 6 -vuotiaiden lasten vanhemmille. Opas sisältää tietoa tunne- ja turvataitojen lisäksi lapsen vuorovaikutustaitojen ja seksuaalisuuden kehityksestä, kiintymyssuhteesta, itsetunnosta ja kaltoinkohtelun muodoista. Mukaan liitettiin myös harjoituksia kasvatustyön tueksi sekä kirjallisuusluettelo keskeisimmistä lähteistä.

Opas koottiin yhteistyössä toisen opinnäytetyön tekijän kanssa, joka vastasi emotionaalisen ja fyysisen kaltoinkohtelun sekä lapsen vuorovaikutustaitojen kehittymisestä osuudesta. Opinnäytetyön keskeisinä käsitteinä olivat seksuaalisen kaltoinkohtelu ja ennaltaehkäisyn keinot sekä lapsen seksuaalinen kehitys. Toimeksiantajan toiveena oli 8-10 -sivuinen kirjallinen opas, joka tulisi myös sähköisesti jaettavaan muotoon. Opas koottiin järjestelmällisen ja kriittisen aineistohaun pohjalta ja sitä ohjasi teoria hyvien potilasohjeiden ja terveysaineiston suunnittelusta ja arvioinnista.

3.1 Millainen on hyvä opas?

Tärkeimpiä kriteerejä oppaalle tai ohjeistukselle ovat uusi muoto, käytettävyys ja asiasisällön sopivuus kohderyhmälle sekä tuotteen houkuttelevuus, selkeys ja johdonmukaisuus. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9, 53.) Hyvä kirjallinen ohje tai opas on laadittu niin, että se puhuttelee lukijaa ja hän ymmärtää sen. Looginen rakenne ja tekstin jako otsikoihin helpottavat luettavuutta, samoin yleiskielen sanojen ja käsitteiden käyttö. Tiedon tulee olla ajantasaista ja

lukijan täytyy voida luottaa, että sisältö perustuu tutkittuun tietoon. (Torkkola, Heikkinen & Tiainen 2002, 76.)

Tietomäärää tulee rajoittaa niin, että se on helposti hahmotettavissa ja sisältö on esitetty selkeästi ja virheettömästi. Tärkeintä on tarjota lukijalle olennaisin tieto. Joissain tilanteissa, joissa opas tai ohje on lukijalle erittäin tärkeä tiedonlähde, voidaan siihen sisällyttää laajemmin tietoa. (Parkkunen, Vertio ja Koskinen-Ollonqwist 2001, 9, 12.)

Oppaan tekstit on koottava kohderyhmää palveleviksi ja huomioimaan oppaan tarve ja tavoitteet, kohderyhmän erityispiirteet sekä sen, missä tilanteessa opasta jaetaan. Huomioitavaa on myös käytettävyys kohderyhmässä ja käyttöympäristössä, asiasisällön sopivuus kohderyhmälle, tuotteen houkuttelevuus, informatiivisuus, selkeys ja johdonmukaisuus. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 51, 53.)

Terveystiedon edistämisen keskuksen määrittelemissä laatukriteereissä terveysaineiston tulisi olla kohderyhmälle suunnattu, kohderyhmää puhutteleva sekä heidän kulttuuriaan kunnioittavaa. Aineiston tulisi olla houkuttelevaa, helpolukuista, selkeää ja tiedon tulisi olla ilmaistuna positiivisessa hengessä. (Parkkunen, Vertio ja Koskinen-Ollonqwist 2001, 9, 14.)

Ohjeet ja oppaat ovat tiedon lähteitä, mutta ne sisältävät myös merkityksiä. Merkitykset syntyvät, kun tekstiä luetaan, joten painoarvoa tulee laskea sille miten asiat sanotaan eikä vain mitä sanotaan. Looginen selitysjärjestys ja kapalejako lisäävät ymmärrettävyyttä. (Torkkola, Heikkinen & Tiainen 2002, 11, 17, 43.)

3.2 Oppaan kokoaminen

Tiedonhaku toteutettiin helmi- maaliskuun 2012 aikana ja samalla alkoi syntyä ajatuksia, millaiseksi opas tulisi muodostumaan. Aineisto haettiin käyttämällä Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjaston tietokantoja JaNet, Ebsco Cinalh, Aleksi- ja Duodecim – artikkelitietokantoja sekä Jyväskylän kaupungin kirjaston hakukantaa. Hakusanoina olivat lapsi, turvallisuus, seksuaalisuus, seksuaalinen hyväksikäyttö/ kaltoinkohtelu, kehitys, kiintymys, itsetunto sekä sexuality, attachment, child abuse, prevention, safety/security, self-esteem. Hakulausekkeita muodostettiin yhdistämällä sanoja aihepiireittäin. Haku rajattiin koskemaan vain vuoden 2001 jälkeen ilmestyneitä julkaisuja, tutkimuksia ja teoksia. Aineiston valintaan vaikuttivat olennaisesti rajaten kysymykset, jotka on esitelty tämän opinnäytetyön luvussa 2 Opinnäytetyön toteutustapa ja tuotos.

Ensimmäiseksi hahmoteltiin oppaan pääotsikot yhteistyössä toisen opinnäytetyön tekijän kanssa. Molempien tietopohjasta kerättiin käsitteiden keskeisimmät tiedot ja pohdittiin niiden yhteisiä piirteitä sekä teoriapohjan yhtenevyyttä. Keskustelun perusteella valittiin oppaaseen yhteisesti koottavat ja itsenäisesti työstettävät osiot. Oppaan sisällön kokoaminen aloitettiin omista vastuualueista, minkä jälkeen tekstiä yhdisteltiin ja muokattiin, koottiin yhteisen osuuden asiasisällöt ja kehiteltiin oppaaseen liitettäviä harjoituksia.

Tietoperustasta kävi ilmi, että vanhempien tulee tuntea lapsen **normaalin seksuaalisen kehityksen vaiheet**, jotta he voisivat tunnistaa myös epätyypillisen käytöksen. Seksuaalisen kehityksen tunteminen auttaa vanhempia tukemaan lasta itsetunnon ja itsearvostuksen kehittymisessä ja suojelemaan taroituksen mukaisesti seksuaaliselta hyväksikäytöltä. (Sanderson 2004,28, 56.) Seksuaalisen kehityksen kuvaaminen oppaassa on siten perusteltua. Havain-

nollisuuden vuoksi kehitysvaiheet koottiin taulukon muotoon, jota täydennettiin aineistosta nousseilla keskeisillä asioilla seksuaalikasvatukseen liittyen.

Emotionaalisen ja fyysisen kaltoinkohtelun sekä seksuaalisen kaltoinkohtelun tietoperustan pohjalta koottiin keskeisiä asioita liittyen **kiintymyssuhteeseen ja lapsen itsetunnon vahvistamiseen**. Kriteerinä olivat tiedon hyödyllisyys kohderyhmälle ja positiivinen näkökulma sekä oppaalle asetetut tavoitteet tukea vanhempia kasvatustyössä.

Oppaaseen valikoidun tiedon tulee olla kohderyhmää palvelevaa, joten kolmelle pienen lapsen vanhemmalle esitettiin kysymyksiä siitä, mitä he toivoisivat **lasten seksuaalisesta kaltoinkohtelusta** ja sen ennaltaehkäisystä tietää ja millainen tieto palvelisi heitä kasvattajana. Vastaajat toivoivat tietoa siitä, kuinka seksuaalisen kaltoinkohtelun voi tunnistaa, kuinka hyväksikäyttäjää toimii ja millä tavoilla voi ehkäistä lapsen seksuaalista kaltoinkohtelua. He toivoivat myös konkreetteja esimerkkejä, mistä asioista voi kunkin ikäiselle lapselle kertoa.

Vanhemmille on tärkeää tietää mitä **tunnetaidot** ovat, miksi ne ovat tärkeitä ja kuinka niitä voidaan opettaa lapselle. Tiedoissa korostuu positiivinen näkökulma ja luku sisältää myös selkeitä ohjeita kasvatustyön tueksi. Myös **turvataito** – käsitteen selittäminen on olennaista koko oppaan sisällön kannalta. Luvussa selitetään miten turvataitokasvatusta voidaan toteuttaa ja mitkä ovat lapsen tai aikuisen vastuut. Oppaassa on lisäksi konkreettisia **ohjeita** vanhemmille alle kouluikäisen lapsen turvataitokasvatukseen sekä oppaan koaamisessa keskeisesti käytettyjen teosten kirjallisuusluettelo, josta vanhemmat voivat halutessaan hankkia lisätietoa oppaan sisällöistä.

Harjoitukset

Oppaaseen koottujen harjoitusten tulee olla pienille lapsille sopivia. Harjoitusten muokkaamisessa tulee ottaa huomioon harjoitusten muokattavuus eri-ikäisille lapsille, sillä kohderyhmän ikähaarukka on kehityksellisestä näkökulmasta laaja. Jotta harjoitusten tekeminen sujuisi oppaan tavoitteiden mukaan, on tärkeää, että ohjeissa neuvotaan tekemään harjoituksia yhdessä lapsen kanssa. Yhdessä tekeminen vahvistaa lapsen ja vanhemman välistä kiintymyssuhdetta ja samalla vanhempi oppii lapsestaan uusia asioita ja tukee lapsen kasvua.

Oman kehon suojaamisen, arvostamisen ja itsetunnon kasvattamisen tueksi

liitettiin oppaaseen kuvan lapsen kehosta. Pienten lasten kanssa kehon osien nimeäminen kuvan avulla sekä keskustelu hyvästä ja epämiellyttävästä kosketuksesta ohjaa lasta itsensä arvostamiseen. Samalla on luontevaa opettaa lapselle itsemääräämisoikeudesta omaan kehoon. Kuvasta nimeämällä, keskustelemalla ja värittämällä asiat havainnollistuvat lapselle myös visuaalisesti. Vanhemmat voivat tukea lapsen itsetuntoa keskustelemalla, miten lapsi osaa jo hoitaa kehoaan itsenäisesti. Tehtävä on sovellettu Lajusen ym. (2005) Turvataitokasvatusmateriaalin harjoituksesta. (Mts. 142)

Itsetuntoa tukemaan valittiin Plummerin (2007) Itsetuntoharjoituksia – teoksesta valmiiksi kehitelty harjoitus ja sitä sovellettiin pienille lapsille sopivaksi säilyttämällä kuitenkin alkuperäisen harjoituksen ajatuksen. Harjoituksen tarkoitus on tukea lapsen omanarvontuntoa ja itsetuntoa. Harjoituksessa lapsi ja vanhempi jäljentävät lapsen käden paperille, vertailevat käsiään miettien niiden erityispiirteitä ja lopuksi he voivat värittää piirretyn käden lapselle mielisillä väreillä. (Mts. 77.)

Tunnetaitojen tukemiseksi käytettiin Plummerin (2007) teoksesta toista harjoitusta, jossa lapsi ja vanhempi voivat harjoitella tunteiden ilmaisua ja tunnistamista sekä tunnetilojen hallintaa. Erilaisten hahmojen ja eläinten liikkeitä ja ilmeitä matkimalla ilmaistaan jokin tunnetila, joka on yhdessä mietitty. Muut perheenjäsenet voivat osallistua leikkiin mukaan ja arvata mistä tunteesta on kyse. Samankaltainen harjoitus on myös Lajusen ym. (2005) turvataitokasvatusmateriaalissa. Turvataito -oppimateriaalia voidaan tekijöiden mukaan soveltaa myös nuoremmille lapsille. (Mts. 77.)

Tunnetaitojen opetteluun ja erityisesti **negatiivisten tunteiden käsittelyn tueksi** oppaaseen lisättiin harjoitus, jossa vanhempi ja lapsi käyvät yhdessä läpi joitakin negatiivisia tunteita herättäneitä tilanteita lapsen elämässä. Keinoina toimivat joko saduttaminen eli lapsen omin sanoin kertoman tarinan kirjoittaminen ja lukeminen tai piirtäminen lapsen tarinasta.

Turvallisten ihmisten tunnistaminen ja kartoittaminen lapsen elämässä tukee lasta hänen miettiessä omaa lähipiiriään ja sen turvallisuutta sekä rohkaisee lasta puhumaan huolistaan ja peloistaan turvallisille ja luotettaville aikuisille. (Lajunen ym. 2005, 97)

Turvataitoja voi harjoitella ”Entä jos” – leikin avulla, jossa vanhempi opettaa lapselle hänen ikätasonsa mukaisia turvallisuusohjeita. Ohjeiden käyttöä harjoitellaan kysymällä lapselta ”Entä jos” jokin tilanne tapahtuu lapselle, niin kuinka hän toimisi. Tilanteita voidaan harjoitella myös roolileikin avulla. (Sanderson 2004, 283.)

Oppaan viimeistelyssä käytettiin itse tehtyä, yksinkertaista kuvitusta, joka soveltuu musta-valkoiseen tulostukseen. Kuvat tehtiin yhteistyössä Anne Torvisen ja Iida- Maria Huhtalan kanssa. Oppaan kieliasu tarkistutettiin äi-

dinkielen lehtorilla, minkä jälkeen tehtiin tarvittavat korjaukset oikeinkirjoitukseen.

3.3 Pohdinta

Lapsen seksuaalisesta kaltoinkohtelusta löytyi runsaasti ajankohtaista tietoa. Haasteeksi muodostui opinnäytetyön kannalta olennaisten teosten, julkaisujen ja tutkimusten valitseminen. Täsmällisempien hakulausekkeiden asettaminen olisi rajannut aineistoa paremmin, mutta toisaalta ilmiön laajan ymmärtämisen kannalta oli perusteltua tutkia laajaa otosta. Rajausta toteutui opinnäytetyön tavoitteiden mukaan onnistuneesti ja runsaan aineisto valikoiman joukosta löytyi pohtimalla ja yhdistelemällä oleellista ja uutta tietoa.

Opas tehtiin yhteistyössä toisen opinnäytetyön tekijän, Anne Torvisen kanssa, ja työnjako toteutui tasapuolisesti. Yhteisen teoriapohjan luominen olisi ollut tehokkaampaa, jos sitä olisi luotu yhdessä alusta asti. Toisaalta samojen käsitteiden selittäminen eri tavoilla avasi mahdollisuuden aineiston kriittiseen tarkasteluun ja refleктоivaan, uusia näkökulmia tuovaan keskusteluun, mikä on opettanut ymmärtämään ilmiötä kokonaisvaltaisemmin. Tiedon lisääntyessä ovat myös ammatillinen näkökulma ja toivon merkitys nousseet tärkeiksi asioiksi. Ymmärtäessäni seksuaalisen kaltoinkohtelun ulottuvuuksia voin olla ohjaamassa ja tukemassa pieniä lapsia sekä heidän vanhempiaan työssäni terveydenhoitajana.

Opas koottiin huolellisesti ja jokainen työvaihe toteutettiin perustellusti. Ymmärrettävän, yhtenäisen ja riittävän kattavan, mutta tiivistetyn ajankohtaisen tietopaketin kokoaminen oli tavoite, joka myös saavutettiin opinnäytetyöprosessin aikana. Oppaalle asetettujen tavoitteiden, kuten kaltoinkohtelun ehkäi-

syn tai lasten hyvinvoinnin edistämisen arviointi voi tapahtua vain pitkällä aikavälillä.

Opasta on lukenut muutama terveydenhoitaja sekä yhdeksän kohderyhmän vanhempaa ja kaksi aikuisen lapsen vanhempaa. Palaute heiltä oli rohkaisevaa. Oppaaseen koottu tieto koettiin hyväksi ja tarpeelliseksi. Kaltoinkohtelun tunnistamisen osio herätti jonkin verran keskustelua asiantuntijoiden keskuudessa. Joillakin oli kokemuksia siitä, että nykyisin vanhemmat reagoivat merkkeihin liian herkästi, hermostuvat ja hermostuttavat samalla lapset aivan turhaan ja siksi tunnistamisen osion olisi voinut jättää oppaasta pois. Useiden keskustelujen jälkeen totesimme kuitenkin, että tunnistamisen osio on tarpeellinen, koska sitä on vanhempien taholta toivottu ja oikea tieto voi auttaa tarttumaan kaltoinkohteluun ajoissa. Oppaaseen kootut kaltoinkohtelun merkit ovat kuitenkin aina aihe selvittää lapsen tilanne. Oppaaseen voisi kenties vielä liittää tietoa, kuinka vanhemman tulee toimia, kun epäilee lapsen kaltoinkohtelua. Näin voitaisiin suojella lapsen turvallisuudentunnetta, kun vanhempi ymmärtäisi oman reagointinsa vaikutukset lapseen.

Opinnäytetyönä syntynyt opas toimii pilottiversiona JAMK:n Seksuaaliterveyden koulutuksen laatuyksikön Tunne- ja turvataidot osaamiseksi hankeen pilotointi - vaiheessa olevassa Perhekeskusmallissa. Opasta on tarkoitus työstää hankkeen edetessä, sillä esimerkiksi sivumäärä on suurempi kuin toimeksiantaja toivoi ja ulkoasu tulee muokata hankkeen tarpeisiin sopivaksi. Opas toimii kuitenkin nykyisessä muodossaan tietopakettina vanhemmille ja kasvattajille. Ajatuksena on, että neuvolan terveydenhoitajat voisivat hyödyntää opasta työssään esimerkiksi puheeksi ottamisen välineenä vanhempien kanssa.

Oppaan tekeminen lasten seksuaalisesta kaltoinkohtelusta osoittautui henkisesti haastavammaksi kuin aluksi osasin ajatella. Omien tunteiden läpikäyminen oli työn etenemisen kannalta tärkeää, jotta pystyi säilyttämään työssä objektiivisen näkökulman. Hyvänä keskustelukumppanina ja tukena toimi yhteistyökumppani Anne Torvinen, jonka kanssa kävimme monia syviä keskusteluja. Jouduin väistämättä tarkastelemaan myös omaa rooliani kasvattajana. Seksuaalisesta kaltoinkohtelusta ei ole helppo puhua, sillä se voi herättää voimakkaita tunteita ja monille myös kipeitä muistoja, jotka ovat painuneet unohduksiin. Toisaalta aiheesta puhuminen auttoi ymmärtämään seksuaalisen kaltoinkohtelun aspekteja ja vähensi aiheen käsittelyyn liittyvää ahdistusta. Tieto ei siis pelkästään lisännyt tuskaa vaan antoi työkaluja vakavan ja ajankohtaisen aiheen kohtaamiseen.

Luotettavuus

Opinnäytetyön tietoperustaksi valikoitunut aineisto on sekoitus järjestelmällistä tiedonhakua ja sattumanvaraista löytämistä. Joitakin lähteitä löydettiin asiantuntijoiden suosittelujen perusteella ja toisia eri lähteistä löydettyjen polkujen kautta. Tietopohjaan valitun aineiston valintaan vaikuttivat olennaisesti myös luvussa 2 Opinnäytetyön toteutustapa ja tuotos esitellyt kysymykset. Aineiston valintaa ohjaavat perusteet on esitetty raportissa tarkasti.

Tietopohjaan valitun tiedon luotettavuutta lisäsivät samoina toistuivat teemat niin tutkimuksissa kuin kirjallisuudessa. Lähdemerkinnöissä noudatettiin erityistä huolellisuutta ja käsitteiden avaamisessa käytettiin vain lähdekirjallisuuden tarjoamat näkemykset kustakin asiasta. Aineiston luotettavuutta arvioitiin aineiston julkaisijan, tekijän tunnettavuuden sekä aineistosta annettujen arviointien mukaan. Lähdekirjallisuuden kirjoittajat ovat tutkijoita, psykiatreja, psykoterapeutteja sekä muita alan asiantuntijoita ja myös julkaistut teokset ovat alan asiantuntijoiden arvioimia. Lisäksi aineistoa rajasi julkaisujen ajan-

kohta. Mukaan valittiin vain vuoden 2001 jälkeen ilmestyneitä teoksia, artikkeleja ja tutkimuksia.

Oppaan kokoamista ohjasi teoria hyvien potilasohjeiden ja terveysaineiston suunnittelusta ja arvioinnista, ja asiasisältöä ja muotoa muokattiin aina perustellusti. Opasta kootessa hyödynnettiin useiden asiantuntijoiden, kuten terveydenhoitajien ja psykologin, ja myös alle kouluikäisten lasten vanhempien näkemyksiä. Oppaan tietosisältö on todettu terveydenhoitajien ja psykologin näkökulmasta oikeaksi ja hyödylliseksi.

Eettisyys

Lasten maailma on monimutkaistunut ja vanhemmuus muuttunut sen vuoksi haastavammaksi. Vanhempien käyttöön suunniteltu opas on tärkeä väline vanhemmille tunne- ja turvataitokasvatuksen toteuttamiseen sekä lapsiin kohdistuvien kaltoinkohtelun eri muotojen ennaltaehkäisyyn. Oppaan tarkoitus on edistää alle 6 – vuotiaiden lasten terveyttä ja hyvinvointia, ja tavoitteena on myös pitkän tähtäimen positiivinen vaikutus lasten elämässä. Lapsuus on perusta, jolle rakennetaan tasapainoista aikuisuutta.

Kaltoinkohtelusta ja seksuaalisuudesta puhuminen edellyttää hienotunteisuutta, jolloin myös monikulttuurinen näkökulma tulee huomioitua. Oppaassa oleva tieto tulee olla itsemääräämisoikeutta kunnioittavaa. Se ei saa pelotella tai syyllistää lukijaansa. Opinnäytetyön tuotoksena syntyneessä oppaassa (Liite1) on koottuna positiivisessa hengessä sellainen tieto tunne- ja turvataidoista, jonka ajatellaan hyödyttävän vanhempia eniten.

Vaikka lasten seksuaalista kaltoinkohtelua on tutkittu paljon, ei seksuaalisen kaltoinkohtelun yleisyyttä ole voitu tarkasti määritellä. Useissa lähteissä oli arvioita, että seksuaalinen kaltoinkohtelu olisi vähentynyt. Poliisille tehtyjen

ilmoitusten määrä on kuitenkin lisääntynyt, minkä ajatellaan joutuvan siitä, että aiheesta on tällä hetkellä paljon julkista keskustelua ja ilmoitusvelvollisuuteen liittyvä lainsäädäntö on muuttunut vuoden 2012 alussa. Julkinen keskustelu on antanut luvan kaltoinkohdelluille tulla esiin häpeän ja syyllisyyden piiloistaan, ja yleinen tiedon ja tietoisuuden lisääminen on kaventanut hyväksikäyttäjien mahdollisuuksia pitää toimintaansa salassa. Opas on yksi keino nostaa kipeä aihe yleiseen keskusteluun.

Seksuaalinen kaltoinkohtelu tai tapahtuma ei sinänsä ole tabu yhteiskunnassamme, mutta siitä puhuminen on. Emme usein kykene puhumaan siitä asiallisesti ja rauhallisesti, mikä palvelee hyväksikäyttäjien tarkoitusperiä. Meidän tulisi miettiä mikä on meidän aikuisten asenne lasten seksuaaliseen kaltoinkohteluun tai yleensä lapsen seksuaalisuuteen? Mitä tunteita ne herättävät ja miksi? Tunne- ja turvataito – oppaan tekeminen vanhemmille sisältää merkityksiä, jotka tulevat mahdollisesti ja toivottavasti muokkaamaan käsityksiä emotionaalisesta, fyysisestä ja seksuaalisesta kaltoinkohtelusta sekä tunne- ja turvataitojen tarpeellisuudesta.

LÄHTEET

Barker, J. & Hode, D. 2007. *The Child in Mind. A child protection handbook*. Third edition. Routledge 2007.

Bildjuschkin, K., Ruuhilahti, S. 2008. *Seksiä vaatteet päällä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2008.

Cacciatore, R. 2006a. Lasten ja nuorten seksuaalisuus. Teoksessa Apter, D., Väisälä, L., Kaimola, K. (toim.) 2006. *Seksuaalisuus*. Kustannusyhtiö Duodecim 2006, 205–225.

Cacciatore, R. 2006b. Lapsen ja nuoren normaali sekä huolestuttava seksuaalinen kehitys. Teoksessa Apter, D., Väisälä, L., Kaimola, K. (toim.) 2006. *Seksuaalisuus*. Kustannusyhtiö Duodecim 2006, 426–431.

Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. 2010. *Portaita pitkin - Opas vanhemmille*. WS Booklet OY Juva 2010.

Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. & Huovinen, M. 2008. *Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa*. WS Bookwell Oy Juva 2008.

Elliot, M. 2007. *Keep them safe*. Opas vanhemmille. Kidscape www-sivut. Viitattu 12.2.2012.

<http://www.kidscape.org.uk/assets/downloads/kskeepthemsafe.pdf>

Elliot, M. & Frost, L. 2007. *Keeping Young Children Safe*. Opas vanhemmille. Kidscape www-sivut. Viitattu 12.2.2012.

<http://www.kidscape.org.uk/download/index.asp>

Ellonen, N. & Humpi, S-M. 2010. Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö – Tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40/2010.

Emas, T. Monikulttuurisuus ja seksuaalisuus. Teoksessa Apter, D., Väisälä, L., Kaimola, K. (toim.) 2006. *Seksuaalisuus*. Kustannusyhtiö Duodecim 2006, 77–91.

Gerhard, S. 2007. *Rakkaus ratkaisee*. Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehittymiselle. Edita Publishing Oy 2007.

Glaser, D. 2001. Lapsen pahoinpitelyn ja laiminlyönnin vaikutukset aivoihin – kirjallisuuskatsaus. Teoksessa Kalland, M. & Sinkkonen, J. (toim.) 2001: *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. WSOY Helsinki. 2001, 67–114.

Hautamäki A. 2001. Kiintymyssuhdeteoria–teoria yksilön kiin(nit)tymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Kalland, M. & Sinkkonen, J. (toim.) 2001: Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. WSOY Helsinki. 2001, 13–66.

Hughes, D.A. 2011. Kiintymyskeskeinen vanhemmuus – Toimivuutta kasvatukseen. PT – Kustannus Tampere 2011.

Hukkanen, R. 2004. Pedofilia ja sen uhrit. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2004;120(21): 2519–25 Viitattu 8.3.2012.

<http://www.duodecimlehti.fi>

Hirvelä, P. 2007. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. WS Bookwell Oy Juva 2007.

Ikäläinen, S., Martiskainen, T. & Törrönen, M. 2003. Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe. Lastensuojelun keskusliitto 2003.

Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen. PS-Kustannus Jyväskylä 2004.

Kalland, M. & Sinkkonen, J. (toim.) 2001: Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. WSOY Helsinki. 2001

Kalland, M. 2001. Kiintymyssuhdeteoria kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Kalland, M. & Sinkkonen, J. (toim.) 2001: Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. WSOY Helsinki. 2001, 198-232.

Keltinkangas-Järvinen, L. 2004. Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys. WS Bookwell Oy Juva 2004.

Kenny, M.C., Capri, V., Thakkar-Kolar, R.R., Ryan, E.E., Runyon, M.K. 2008. Child sexual abuse: from prevention to self-protection. Florida International University, Miami, Florida, USA. Child Abuse Review 2008 Jan-Feb; 17(1): 36-54 (64 ref) [Http://www.jamk.fi/kirjasto](http://www.jamk.fi/kirjasto), Nelli-portaali, EBSCO.

The History of Kidscape. Kidscape www –sivut. Viitattu 23.2.2012.

<http://www.kidscape.org.uk/info/history.shtml> .

Polku: Etusivu> Information> History

Kontula, O. 2006. Suomalainen seksuaalikulttuuri. Teoksessa Apter, D., Väisälä, L., Kaimola, K. (toim.) 2006. Seksuaalisuus. Kustannusyhtiö Duodecim 2006, 27–37.

Laaksonen, T., Sariola, H., Johansson, A., Jern, P., Varjonen, M., von der Pahlen, B., Sandnabba, N.K. & Santtila, P. 2011. Changes in the prevalence of

child sexual abuse, its risk factors, and their associations as a function of age cohort in a Finnish population sample. Center of Excellence in Behavior Genetics, Department of Psychology, Åbo Akademi University, Turku, Finland. 2011. *Child Abuse Negl.* 2011 Jul; 35(7):480–90.

Laitinen, M. 2004. *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet*. Tammerpaino Oy Tampere 2004.

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L. Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. *Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaalia*. Stakes 2005.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361. Viitattu 23.2.2012. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>

Lampainen, K. 2011. *Grooming internetissä ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö*. Pro Gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. 2011.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. 2006. Käypä hoito 3.10.2006. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Viitattu 22.3.2012. <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suositukset/naytaartikkeli/tunnus/hoi34040>

Lasten oikeuksien sopimus. Unicef www -sivut. Viitattu 26.3.2012 http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Viitattu 23.2.2012. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#P3>

Mäntymaa, M., Luoma, I., Puura, K., Tamminen, T. 2003. *Tunteet, varhainen vuorovaikutus ja aivojen toiminnallinen kehitys*. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2003, 119(6), 459–465.

Parkkunen, N., Vertio, H. & Koskinen-Ollonqvist, P. 2001. *Terveysaineiston suunnittelun ja arvioinnin opas*. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja – sarja 7/2001.

Peltonen, A. & Kullberg-Piilola, T. 2005. *Tunnemuksuuksia*. LK-Kirjat Helsinki 2005.

Plummer, D.M. 2007. *Self-esteem games for children* [Elektroninen aineisto]. London Jessica Kingsley Publishers ; Philadelphia, 2007. JaNet –tietokanta.

Rikoslaki. <http://www.finlex.fi> Viitattu 23.2.2012.

Rusanen, E. 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Oy Finn Lectura Ab 2011.

Ryttyläinen, K. & Valkama, S. 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Edita Prima Helsinki 2010.

Sanderson, C. 2004. The seduction of children [Elektroninen aineisto] : empowering parents and teachers to protect children from child sexual abuse. London : Jessica Kingsley Publishers ; New York, 7/2004.

[Http://www.jamk.fi/kirjasto](http://www.jamk.fi/kirjasto) , Nelli-portaali, Ebrary eBook Collection.

Saarinen, S. & Heinonen, T. 2006. Miten suojelen lasta hyväksikäytöltä – opas-kirjanen vanhemmille ja lasten kanssa työskenteleville. Idies Ky Lahti 2006

Seksuaalisen hyväksikäytön valmistelu ja internet. 2012. Pelastakaa lapset ry www-sivut. Viitattu 8.3.2012. <http://www.pelastakaalapset.fi>
Polku: Etusivu > Toiminta > Nettiturvallisuustyö > Tietoa ammattilaisille

Silve'n, M. & Kouvo, A. 2010. Vuorovaikutus, varhainen kiintymyssuhde ja psyykkinen hyvinvointi. Teoksessa Sive'n, M. (toim.) 2010. Varhaiset ihmis-suhteet – Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Minerva kustannus Oy 2010, 65–90.

Suomen säädöskokoelman sopimus sarja 2011: Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan -sopimusteksti. Viitattu 27.3.2012.

<http://www.edilex.fi/virallistieto/sopimussarja/20110088.pdf>

Terveyskirjasto Duodecim. Lääketieteen sanasto. Viitattu 2.4.2012.

<http://www.terveyskirjasto.fi>

Torkkola, S., Heikkinen, H. & Tiainen, T. 2002. Potilasohjeet ymmärrettäväksi –opas potilasohjeiden tekijöille. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2002.

Tukinainen – Tilastot 1.1.–31.12.2010. Viitattu 26.3.2012.

http://www.tukinainen.fi/tukinaisen_tilastot2011.pdf

Turunen, M-M. 2004. Lapsen kaltoinkohtelun psyykkisiä seurauksia. Teoksessa Söderholm, A., Halila, R., Kiviti-Kallio, S., Mertsola, J. & Niemi, S. 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim Oy 2004, 187–201.

Tilastokeskus: Poliisin tietoon tullut rikollisuus 2011. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tilastokeskuksen www-sivut. Viitattu 7.3.2012. <http://www.stat.fi/tup/statfin/index.html>

Polku: Etusivu > Tuotteet ja palvelut > Tilastotietokannat > StatFin -tilastotietokanta > Siirry palveluun > oikeus> Poliisin tietoon tullut rikollisuus

Tilastokeskus: Rangaistukset rikoksittain 2010. Tilastokeskuksen www-sivut. Viitattu 7.3.2012. <http://www.stat.fi/tup/statfin/index.html>

Tilastokeskus: Väestö 2012. Tilastokeskuksen www-sivut. Viitattu 28.3.2012 http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html

Vile' n, M., Vilhunen, R., Vartiainen, J., Sive' n, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2006. Lapsuus – erityinen elämänvaihe. WSOY Oppimateriaali 2006.

Vilkka, H. 2011. Seksuaalinen häirintä. Bookwell Oy Juva 2011.

Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Kustannus-osakeyhtiö Tammi 2003.

Väestöliitto: Monikulttuurisuus ja seksuaalikasvatus. Viitattu 28.3.2012.

<http://www.vaestoliitto.fi>

Polku: Väestöliiton etusivu > Seksuaalisuus > Tietoa seksuaalisuudesta > Ammatillaiset > Tie-
topankki > Seksuaalikasvatus > Monikulttuurisuus

WHO Media Centre: Child maltreatment. WHO www-sivut. Viitattu 25.4.2012

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en/index.html>

LIITTEET

Liite 1. Opas turvalliseen lapsuuteen

OPAS TURVALLISEEN LAPSIKUTEEN

Sinulle, hyvä vanhempi

Nykypäivänä lapsen maailma on suuri. Siihen kuuluu kodin lisäksi paljon erilaisia ihmisiä ja ympäristöjä, kuten sukulaiset, hoitopaikat, pihapiiri sekä kaverit. Myös media vaikuttaa ja tuo muun maailman koteihimme television ja Internetin välityksellä. Lisäksi perheiden erilaiset elämäntilanteet, kuten työttömyys ja sosiaalisten tukiverkostojen vähäisyys, vaikuttavat lasten ja perheiden elämään. Tässä monimuotoisessa maailmassa vanhemman tehtävä suojella lasta käy yhä haasteellisemmaksi. Lapsen eristäminen muusta maailmasta ei kuitenkaan ole ratkaisu, vaan tarvitaan muita keinoja antaa lapselle turvallinen lapsuus. Tunne- ja turvataitokasvatus opettaa lapselle, kuinka suojella itseään asettamatta kuitenkaan lasta vastuuseen.

Oppaan sisältö käsittelee lapsen tunne- ja turvataitoja, joiden tarkoitus on suojella lasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen kaltoinkohtelun uhalta. Oppaan tarkoitus on antaa Sinulle vanhempana keinoja tukea lapsesi turvallista kasvua ja kehitystä. Tunne- ja turvataitoihin liittyy monia tekijöitä, ja sen vuoksi oppaassa on tietoa myös lapsen vuorovaikutustaitojen sekä seksuaalisuuden kehityksestä, kiintymyssuhteesta ja itsetunnosta. On lisäksi tärkeää tietää, miltä lasta suojellaan. Tämän vuoksi on oppaaseen koottu pääasiat erilaisista kaltoinkohtelun muodoista, niiden tunnistamisesta ja ennaltaehkäisykeinoista. Oppaan lopussa on vielä tehtäviä, joita voit käyttää lapsesi tunne- ja turvataitokasvatuksessa. Toivomme, että opas voisi olla käytössä lapsesi koko lapsuusajan. Tunne- ja turvataitojen perusta rakennetaan lapsuudessa, mutta niiden opettelu jatkuu läpi lapsuuden ja nuoruuden, aina aikuisikään saakka.

TURVALLISEN LAPSUUDEN TAUSTALLA

Lapsen vuorovaikutustaitojen kehittyminen

Lapsen vuorovaikutustaitojen kehittymiselle on tärkeää, että hänelle puhutaan ja hänen kanssaan ollaan vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuksessa lapsen kanssa vanhempi siirtää lapselle oman käsitöksensä hänestä ja vaikuttaa siten lapsen itsetunnon, itseluottamuksen ja itsearvostuksen kehittymiseen. **Kaiken ikäisille lapsille on tärkeää hymyillä, jutella ja pyrkiä lapsen kanssa katsekontaktiin**, silloin lapsi voi kokea tulevansa kuulluksi ja ymmärretyksi, mikä lisää lapsen turvallisuuden tunnetta. Lapsi kaipaa jo vastasyntyneenä vanhemman ääntä ja tarinoita, vaikkei hän vielä niiden sisältöä ymmärtäisikään. Vanhemman äänensävy, ilmeet ja eleet houkuttelevat lasta vuorovaikutukseen.

Pienen lapsen vuorovaikutustaitojen kehitys

0-6 kuukautta	<ul style="list-style-type: none"> *Vauva vuorovaikutuksessa jo syntymästä lähtien. Keinona mm. itku *Katsekontaktin ja sosiaalisen hymyn kehittyminen *Kiintymys läheisiin ihmisiin, kykenemättömyys useampaan vuorovaikutustilanteeseen yhtäaikaaisesti
6-12 kuukautta	<ul style="list-style-type: none"> *Jokeltelu ja ensimmäisten sanojen tapailu *Tuttujen ja tuntemattomien erottaminen toisistaan -> VIERASTAMINEN *Aloitteellisuus vuorovaikutukseen
Toinen ikävuosi	<ul style="list-style-type: none"> *Puhe kehittyy, yksinkertaiset lauseet *Lapsella tarve käydä ”tankkaamassa” turvaa vanhemmalta
Kolmas ikävuosi	<ul style="list-style-type: none"> * Lapsi ymmärtää jo lähes kaiken puhutun, ilmaisee myös itseään * Tietoisuus itsestä johtaa omien rajojen kokeiluun. Vanhemman asettamat rajat tärkeitä * Lapsi alkaa nauttia ikätovereiden seurasta
Neljäs ja viides vuosi	<ul style="list-style-type: none"> *Kieli rikasta, sen käytöstä nauttiminen (laulu- ja loruleikit) *Ymmärrys siitä, etteivät kaikki ajattele samalla tavalla kuin hän * Viihtyy hyvin ikätovereiden seurassa * Roolileikit ja syy-seuraussuhteiden ymmärtäminen
Kuudes ikävuosi	<ul style="list-style-type: none"> *Minäkuva hyvin kehittynyt *Peilaa itseään muihin -> itsekriittisyys ja epävarmuus *Ryhmän jäsenyys, sääntöjen ja ohjeiden seuraaminen

Lapsen seksuaalinen kehitys

Seksuaalisuus on osa jokaista ihmistä, lapsikin on seksuaalinen olento jo ennen syntymää. Hän tarvitsee kuitenkin paljon huolenpitoa, ohjausta ja tukea kehittyessään kohti aikuisen seksuaalisuutta. Vanhemman tehtävä on hoivata lasta, antaa lapselle oikeaa tietoa sekä asettaa rajoja, joiden suojassa lapsen on turvallista kasvaa ja kehittyä. Lapsen seksuaalisuus ei tavoittele aikuisen seksuaalisuutta, parisuhdetta, eroottista kosketusta tai lisääntymistä eikä koskaan eroottista mielihyvää. Se tavoittelee **hellyyttä ja turvallista syliä sekä ihmissuhteiden läheisyyttä**. Lapsen seksuaalisuus ilmenee uteliaisuutena, avoimuutena, innokkuutena, estottomana leikkinä, tietojen keräämisinä ja omaan kehoon tutustumisena.

Seksuaalisen kehityksen vaiheet pienellä lapsella

Vastasyntynyt	6kk	1v	2-3 v.	3-4 v.	5-6 v.
<ul style="list-style-type: none"> * Oppii, että läheisyys on turvallista ja mielihyvää tuottavaa * Oppii, että nautinto on hyvä asia * Mielihyvää suu-/ ihokosketuksesta * Kuva omasta kehosta syntyy hoivan ja kosketuksen kautta * Tarpeisiin vastaaminen luo positiivista minäkuvaa * Poikavauvoilla esiintyy erektioita 	<ul style="list-style-type: none"> * Suun kautta koettu mielihyvä edelleen tärkeää * Oman kehon osat alkavat hahmottua * Koskettelee satunnaisesti sukupuolielimiään * Kaipaa ja tavoittelee positiivista vuorovaikutusta, mikä kasvattaa omanarvontuntoa ja minä – käsitystä * Lapsi kokee rakkautta saadessaan ihailua 	<ul style="list-style-type: none"> * Tutkii ja koskettelee sukupuolielimiään mielihyvää koken * Ulostaminen tuottaa mielihyvää * Tutkii maailmaa maistamalla ja koskettamalla * Hoiva ja hyvä kosketus tärkeää 	<ul style="list-style-type: none"> * Kyselee seksuaalisuuteen liittyviä asioita esim. mistä lapset tulevat * Sukupuolten erot ja vanhempien suhde kiinnostavat * Oma sukupuoli ja siihen liittyvien arvojen ja asenteiden oppiminen * Epäonnistumien ja liialliset vaatimukset tuottavat häpeää (esim. vaativa wc - kasvatus) * Onnistuessaan lapsi saa kokemuksen itsenäisyydestä 	<ul style="list-style-type: none"> * Sukupuolierot, alastomuus ja toisten lasten sukupuolielinten tutkiminen kiinnostavat * Leikkii koko kehollaan ja itsensä koskettelu on tavallista * Voi haluta mennä naimisiin toisen vanhempansa kanssa * Lääkäri- ja kotileikit ovat ajankohtaisia sekä piirustukset ja lorut, joiden avulla lapsi käsittelee seksuaalisuuttaan * Penisten ja rintojen vertailua kavereiden kanssa 	<ul style="list-style-type: none"> * Lääkäri- ja kotileikit sekä penisten ja rintojen vertailua kavereiden kanssa * Toisten lasten koskettelu tavallista * Kiinnostaa, kuinka ihminen saa alkunsa ja syntyy maailmaan * Keskustelee kavereiden kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista * Kokeilunhalu (esim. peniksen työntäminen leluihin)

Lapsen kehitys tapahtuu yksilöllisesti ja jatkumona. Kaikki taulukossa mainitut asiat kuuluvat lapsen normaaliin seksuaaliseen kehitykseen ja iät ovat suuntaa antavia.

Lapselle tulee kertoa hänen kehityksestään, tunteista, kehosta, ihmissuhteista ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista iänmukaisesti ja lapsen tunteet huomioiden. Lapsi tarvitsee tietoa itselleen ajankohtaisista asioista, jotta hän osaisi suojautua väärältä tiedolta ja painostukselta. Tulee kuitenkin välttää kertomasta asioita, jotka pelottavat lasta tai ylittävät hänen käsityskykynsä. **Useimmiten riittää vastaaminen lapsen esittämiin kysymyksiin.** Tärkeää on kuunnella ja vastata lapsen kysymyksiin rehellisesti ja kunnioittavasti. Avoin keskustelu osoittaa lapselle, etteivät mitkään kysymykset ole huonoja tai vääriä. Vanhempi on lapselle myös esikuva naiseudesta tai mieheydestä. Vanhemman on tärkeää miettiä ajatuksiaan kehollisuudesta ja seksuaalisuudesta, sillä lapsi omaksumaan vanhempansa asenteet niihin.

Kiintymyssuhde turvan tuojana

Lapsi kykenee käsittelemään kokemuksiaan ja tunteitaan ja oppimaan uutta vain tuntiessaan olonsa turvalliseksi. Turvallisuuden tunteen luominen ja ylläpitäminen on kiintymyssuhteen tärkein tehtävä. Kiintymyssuhde kuvastaa lapsen suhdetta kiintymyshahmoon ja heijastaa vuorovaikutuksen toimivuutta. Kiintymyshahmo useimmiten tarkoittaa lapsen vanhempaa. Kiintymyssuhde muodostuu lapsella niihin ihmisiin, jotka omistautuvat hänelle ja ovat fyysisesti ja psyykkisesti läsnä. Turvallisen kiintymyssuhteen tärkein tekijä on vanhemman kyky vastata lapsen antamiin viesteihin.

Hyvän kiintymyssuhteen kehittyminen on tärkeää lapsen kasvun ja kehityksen kannalta varhaislapsuudesta saakka. Vanhemman ja lapsen välinen kiintymyssuhde on alkanut kehittyä jo raskauden aikana, ja varhainen vuorovaikutus on sille tärkeää. Turvallinen kiintymyssuhde ainakin yhteen aikuiseen on vaatimus lapsen terveelle kehitykselle.

Kiintymyssuhteen kehittymiselle on tärkeää vuorovaikutuksen johdonmukaisuus ja toistuvuus. Lapsi oppii vanhemman reaktioista, mitkä tunteet ovat sallittuja. Esimerkiksi kun hädissään oleva lapsi saa lohtua, hän oppii, että hän voi myöhemminkin näyttää hätänsä ja saada lohdutusta. Jos lapsi jätetään selvittämään hätänsä itse, hän oppii tukahduttamaan tunteensa. Turvallisesti kiinnittynyt lapsi ilmaisee tunteensa avoimesti.

Turvallisesti kiintynyt lapsi tuntee myös olevansa rakastettu ja arvostettu omana itsenään ilman suorituspaineita ja uskaltaa näyttää sekä myönteisiä että kielteisiä tunteita. Hän luottaa vanhemman tuomaan turvaan ja uskaltaa tutkia ympäristöään, kuitenkin hädän hetkellä turvautuen vanhempaan. Hän voi luottaa vanhemman läsnäoloon, herkkyyteen ja hyvyteen.

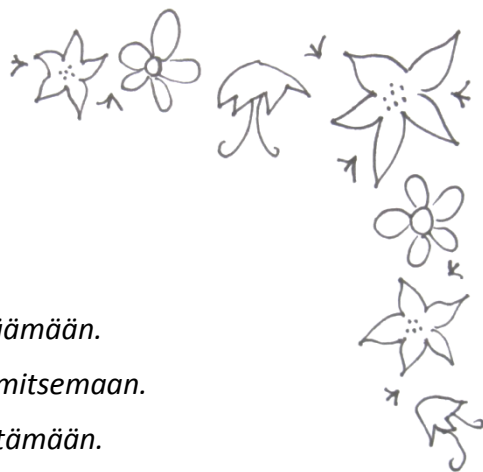
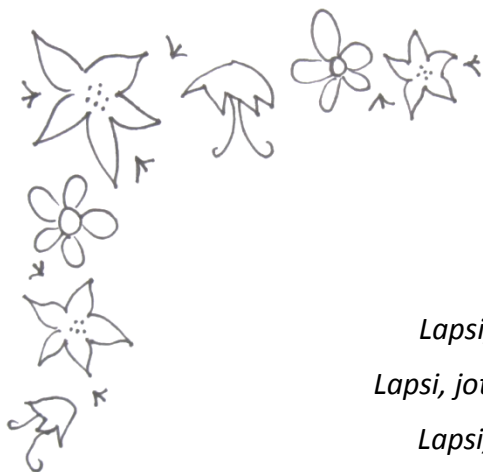
Itsetunnon merkitys lapselle

Turvataitojen perustana on lapsen itsetunto ja itsearvostus. Itsetunto on ihmisen tietoisuutta siitä, kuka hän on ja miten hän itseensä suhtautuu. Hyvä kiintymyssuhde on tärkeä lapsen itsetunnon kehitykselle, sillä hyvän itsetunnon pohjana on, että ihminen on lapsena saanut kokea olevansa arvokas vanhemmilleen. Kun lapsi kokee olevansa tärkeä ja rakastettu, hän oppii myös arvostamaan ja rakastamaan itseään sekä kokemaan itsensä suojelemisen arvoiseksi. **Lapsi kaipaa rakautta, hellyyttä ja hänen tarpeistaan huolehtimista. Lapselle on tärkeää, että hän saa kuulla olevansa vanhemmalleen rakas.**

Lapsi, jolla on hyvä itsetunto, suhtautuu luottavaisesti itseensä, ympäristöönsä ja tulevaisuuteensa. Hän voi olla oma itsensä omine mielipiteineen ja osaa kuunnella myös toisten mielipiteitä. Hän arvostaa itseään, on tasapainossa itsensä kanssa ja näin voi myös kunnioittaa toisia. **Vanhemman usko lapsen unelmiin sekä hyvät ja kannustavat sanat vaikuttavat positiivisesti lapsen itsetuntoon.**

Onnistumisen kokemukset tukevat luonnollisesti lapsen itsetuntoa, mutta **lapsen on tärkeä kokea olevansa hyväksytty sellaisena, kuin on** myös epäonnistumisen, heikkouden ja tietämättömyyden hetkillä. On tärkeää kuunnella lapsen tunteita ja ottaa ne vastaan sellaisina, kuin ne tulevat, lohduttaa ja olla tukena.

Lapsi

Lapsi, jota ivataan, oppii pelkäämään.

Lapsi, jota arvostellaan, oppii tuomitsemaan.

Lapsi, jota petetään, oppii pettämään.

Lapsi, joka kohtaa vihamielisyyttä, oppii hyökkäämään.

Lapsi, joka saa hellyyttä, oppii rakastamaan.

Lapsi, joka rohkaistaan, oppii luottamaan itseensä.

Lapsi, joka saa tuntea totuuden, oppii ymmärtämään oikeutta.

Lapsi, jota kiitetään, oppii olemaan kiitollinen.

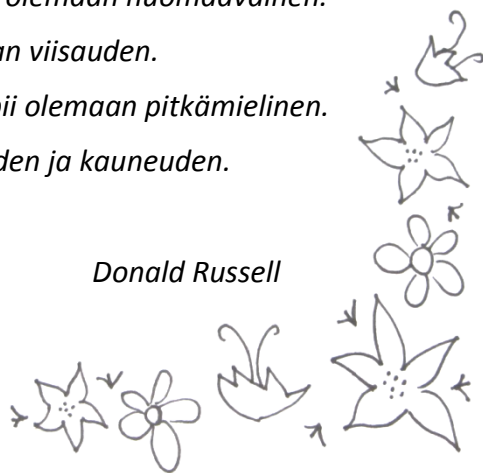
Lapsi, joka näkee annettavan omasta muille, oppii olemaan huomaavainen.

Lapsi, joka saa tietoa, oppii tuntemaan viisauden.

Lapsi, joka kohtaan tunnetaan kärsivällisyyttä, oppii olemaan pitkämielinen.

Lapsi, joka elää onnellisena, löytää rakkauden ja kauneuden.

Donald Russell

TURVATTOMUUDEN AIHEUTTAJIA

KALTOINKOHTELU

Kaltoinkohtelu tuo lapsen elämään turvattomuutta. Lapsi voi elinympäristönsä kasvaessa joutua kaltoinkohtelun uhriksi lähes missä vain. Lapsi saattaa kohdata kaltoinkohtelua kadulla, koulussa, kotona tai median välityksellä. On tärkeää tietää, mitä lapsen kaltoinkohtelu on, jotta voi suojella lastaan siltä.

Emotionaalinen kaltoinkohtelu

Emotionaalisella kaltoinkohtelulla tarkoitetaan käyttäytymismallia, jossa lapsesta vastuussa olevat aikuiset välittävät hänelle käsityksen, jonka mukaan lapsella ei ole arvoa, hän on huono eikä häntä voi rakastaa. Lapsen saatetaan myös antaa ymmärtää, että hänellä on arvoa vain hänen tyydyttäessään aikuisten tarpeita. Lapsen emotionaalisella laiminlyönnillä tarkoitetaan sitä, että lapsen tunnetarpeita ei huomioida. Laiminlyönnistä on kyse esimerkiksi kun lapsi jää vaille lohdutusta.

Emotionaalisen kaltoinkohtelun kuusi muotoa:

- 1. Hyljeksiminen ja halventaminen:** lapselle huudetaan ja kiroillaan jatkuvasti, häntä ei auteta eikä hänen ehdotuksiaan huomioida. Häntä nimitellään loukkaavasti ja nöyryytetään muiden nähden.
- 2. Uhkailu ja pelottelu:** lapsi joutuu näkemään perheväkivaltaa, lapsen tai hänen läheisensä vahingoittamisella tai hylkäämisellä uhkaillaan. Myös itsemurhalla voidaan uhkailla.
- 3. Eristäminen:** esimerkiksi lapsi lukitaan omaan huoneeseensa tai yhteyden pitämistä kodin ulkopuolisiin ihmisiin rajoitetaan tarpeettomasti.
- 4. Lapsen käyttäminen aikuisen tarpeisiin:** lasta kohdellaan joko vanhemman tai aikuisen asemassa olevana, häntä käytetään aikuisen toiveiden toteuttamiseen tai häntä manipuloidaan. Esimerkiksi lapselta voidaan vaatia suorituksia, joihin hän ei ikätasoonsa nähden ole kykeneväinen, kuten raha-asioista tai pienemmistä sisaruksista huolehtimista.
- 5. Lapsen korruptoiminen:** lapsen antisosiaalista käytöstä tuetaan tai suositaan, häntä rohkaistaan alkoholin ja päihteiden käyttöön tai hänelle aiheutetaan ikään kuulumatonta seksuaalista stimulointia.
- 6. Lapsen tunnetarpeiden huomiotta jättäminen:** lasta kohtaan ollaan välinpitämättömiä, rakkautta ja huolenpitoa ei ilmaista. Lasta ei kutsuta nimeltä.

Fyysinen kaltoinkohtelu

Fyysistä kaltoinkohtelua on lapseen kohdistuva fyysinen väkivalta, kemiallinen väkivalta sekä lapsen hoidon laiminlyönti. Fyysisellä väkivallalla tarkoitetaan toimintaa, jolla aiheutetaan lapselle kipua tai lapsen keholle tilapäistä tai pysyvää vahinkoa. Väkivaltaa on esimerkiksi läimiminen, tukistaminen ja töniminen. Kemiallista väkivaltaa on, kun lapsi joutuu päihteiden tai lääkkeiden väärinkäytön uhriksi tai hänen lääkehoitoaan tai ruokavaliotaan laiminlyödään. Ruokavalion laiminlyönnin voi myös nähdä lapsen hoidon laiminlyöntinä, jolloin lapsen perustarpeista, kuten riittävästä ravinnosta, hygieniasta tai vaatetuksesta ei huolehdita.

Fyysiseen kaltoinkohteluun liittyy aina emotionaalista kaltoinkohtelua, sillä se osoittaa, että lapsen hyvinvointi ei ole tärkeää. Fyysinen kaltoinkohtelu on aina loukkaavaa ja nöyryyttävää.

Kuritusväkivalta

Astrid Lindgrenin kertomus siitä, kuinka papin rouva näki kuritusväkivallan lapsen silmin:

”Äiti sanoi että pojan on itse haettava vitsa. Pieni poika lähti ulos ja viipyi poissa pitkään. Lopulta hän palasi takaisin itkien ja sanoi: - En löytänyt mitään risua, mutta tässä on kivi, jolla voit heittää minua. Silloin alkoi äitikin itkeä, sillä hän näki äkkiä kaiken lapsen silmin. Sitten hän asetti kiven keittiön hyllylle ikuisiksi muistutukseksi itselleen: ei koskaan väkivaltaa”

Kuritusväkivalta, tai aiemmin muun muassa ruumiilliseksi kuritukseksi kutsuttu toiminta, on ollut Suomen laissa kielletty jo vuodesta 1984. Kuritusväkivaltaa on esimerkiksi läimiminen, lapsen reutuuttaminen ja piiskan antaminen, mutta myös tukistaminen sekä luunapit. Kuritusväkivalta on lapseen kohdistuva väkivaltarikos.

Jos lasta kuritetaan fyysisesti, hänen mieleensä syntyy ristiriita. Toisaalta lapselle pyritään opettamaan, että hänen kehonsa on arvokas ja ettei kukaan saa rikkoa hänen henkilökohtaisia rajojaan tai satuttaa häntä. Kuitenkin kurittaessaan aikuinen, johon lapsi luottaa ja joka on hänelle tärkeä, aiheuttaa hänelle kipua. Tämä vahingoittaa lapsen käsitystä hänen fyysisestä koskemattomuudestaan. Kuritusväkivalta vaikuttaa myös lapsen ja aikuisen väliseen luottamussuhteeseen negatiivisesti. Voi olla, ettei lapsi luota kurittavaan aikuiseen, eikä katso voivansa odottaa tältä kaipaamaansa läheisyyttä. Lisäksi kuritusväkivalta vaikuttaa lapsen itsetuntoon negatiivisesti ja vääristää lapsen käsitystä oikeasta ja väärästä.

Seksuaalinen kaltoinkohtelu

Lapsen seksuaalinen kaltoinkohtelu tarkoittaa sellaista seksuaalista tekoa tai puhetta, joka loukkaa lasta fyysisesti ja henkisesti tai loukkaa lapsen seksuaalista koskemattomuutta. Lapsen seksuaalista kaltoinkohtelua on esimerkiksi tirkistely, lapsen saattaminen paljastamaan sukupuolielimensä, lapsen kuvaaminen seksuaalisessa tarkoituksessa, pornografisen materiaalin tai sukupuolielimien esittäminen lapselle, lapsen eroottinen koskettelu tai saattaminen koskettamaan toisen ihmisen sukupuolielimiä ja/tai osallistumaan joko katsojana tai toimijana sukupuoliseen toimintaan.

Hyväksikäyttäjä on tavallisesti lapselle ennestään tuttu aikuinen henkilö. Joskus tekijänä voi olla myös toinen lapsi. Useimmiten hyväksikäyttäjä soluttautuu lapsen elämään rakentamalla luottamuksellista suhdetta lapseen sekä tämän vanhempiin. Prosessi tapahtuu vähitellen lapsen rajoja hivuttamalla ja käyttämällä hyväksi lapsen luottamusta ja luontaista miellyttämisenhalua. Hyväksikäyttäjän tarkoituksena on manipuloida lapsen ajatusmaailmaa ja saada lapsi suostumaan seksuaalisiin tekoihin tunteisiin vetoamalla. Hän saattaa tarjota lapselle rakkautta, hyväksyntää ja usein myös lahjoja, joita lapsi toivoo, ja samalla uhata näiden loppumisella, jos lapsi kertoo vanhemmille heidän yhteisestä salaisuudestaan.

Kiusaaminen

Kiusaaminen vaikuttaa suuresti lapsen hyvinvointiin, ja sitä esiintyy jo alle kouluikäisillä. Lapset saattavat rikkoa toistensa henkilökohtaisia rajoja monella tavalla. Lapset voivat käyttäytyä toisiaan kohtaan väkivaltaisesti esimerkiksi tuuppimalla, lyömällä tai potkimalla, mutta lapset voivat myös kosketella toisiaan sopimattomasti. Fyysisen kiusaamisen lisäksi kiusaaminen voi olla sanallista haukkumista, kiristämistä tai toisen naurunalaiseksi tekemistä. Siinä voidaan kommentoida epäsopevasti toiseen liittyviä henkilökohtaisia piirteitä kuten ulkonäköä tai käyttäytymistä.

Kiusaamisesta on kyse silloin, kun lapset eivät ole samalla tasolla toistensa kanssa, vaan yksi lapsi joutuu toistuvasti kiusaamisen uhriksi ja on altavastaajan asemassa. Kiusaamisen tarkoitus on tuottaa toiselle paha mieli. Ystävät eivät kiusaa. Hyvään ystävyysuhteeseen ei kuulu dominoivuus tai torjunta, vaan positiivisuus, tasavertaisuus ja vastavuoroisuus.

Kaltoinkohtelun tunnistaminen

Kaikenlaisen kaltoinkohtelun tunnistamista helpottaa lapsen ja vanhemman välinen turvallinen kiintymyssuhde, joka toimii myös suojaavana tekijänä. Lapsen luottamus vanhempaan auttaa lasta kertomaan vanhemmalle tapahtumista. Pienen lapsen kohdalla tunnistaminen on kuitenkin vaikeampaa, sillä hän ei välttämättä tiedä kaltoinkohtelun olevan väärin, eikä hänellä ole sanoja siitä kertomiseen. Vanhemman herkkyyys lapsen viesteille auttaa huomioimaan lapsessa tapahtuneet muutokset ja reagoimaan niihin.

Kaltoinkohtelun tavasta sekä lapsen ja tekijän välisestä suhteesta riippuen lapsen oireilu voi vaihdella oireettomuudesta diagnosoitaviin häiriöihin. Minkäänlaista kaltoinkohtelua ei kuitenkaan voida tunnistaa pelkkien fyysisten ja psyykkisten oireiden perusteella. Oireet toimivat hälytysmerkkeinä, joiden ilmaantuessa lapsen tilanne vaatii selvittämistä.

Kaltoinkohtelun merkkejä lapsessa:

Fyysiset merkit	<ul style="list-style-type: none"> - turvotus, mustelmat ja haavat - somaattiset ongelmat, kuten usein toistuvat päänsäryt ja vatsakivut
Psyykkiset merkit	<ul style="list-style-type: none"> - häiriöitä tunne-elämässä, käytöksessä, kiintymyssuhteessa ja muissa ihmissuhteissa - hyperaktiivisuus - uhmakkuus ja/tai aggressiivisuus - ahdistus, pelot ja painajaiset - masennus, itkuherkkyys - uudelleen alkanut kastelu ja/tai tuhriminen - syömishäiriöt - arvottomuuden, häpeän, syyllisyyden ja hylätyksi tulemisen tunteet - seksuaalinen kaltoinkohtelu: yliseksuaalinen käytös, kuten toisten pakottaminen seksuaalisiin leikkeihin, pakonomainen itsetyydytys, seksuaalissävytteiset puheet

KOHTI TURVALLISEMPAA LAPSUUTTA

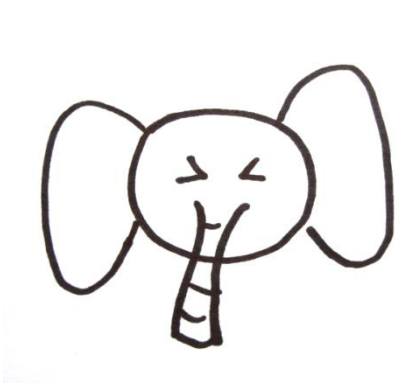
Tunnetaidot

Tunteiden ilmaisemisen taito on tärkeää tunne- ja turvataitojen omaksumisessa. Tunnetaitojen avulla lapsi oppii tunnistamaan omia ja toisten tunteita ja motiiveja. Vastaaminen lapsen tunteisiin johdonmukaisesti auttaa lasta käsittelemään tunteitaan. Vähitellen hän oppii myös säätelemään niitä.

Jo vastasyntyneellä vauvalla on tunne mielihyvystä ja mielihästä. Vanhemman tehtävä on tulkita vauvan tunteita, saattaa mielihyvä ja mielihä tasapainoon sekä minimoida lapsen kokema mielihä. **Rakastava ja turvallinen läsnäolo on tärkeää lapsen tunnetaitojen kehittymiselle.** Hellyys ja läsnäolo luovat turvallisuuden tunteen, mikä luo pohjan positiivisille tunteiden kokemiselle. Silloin lapsi voi suhtautua myönteisesti sekä itseensä että muihin ihmisiin.

Ensimmäisen ikävuoden jälkeen lapsi alkaa opetella myös kielteisiä tunteita, kuten pettymystä ja vihaa. **Tunteiden ilmaisu on sallittua, ja niiden kokemiselle on annettava tilaa.** Vanhemman tehtävä on antaa lapsen tunteille nimet, jotta lapsi oppii tunnistamaan ne.

Pieni lapsi ilmaisee tunteitaan teoillaan, esimerkiksi surullinen lapsi itkee ja kiukkuinen lapsi saattaa riehua ja rikkoa paikkoja. Lapsen tunteita ei saa vähätellä vaan ne pitää ottaa vastaan ja osoittaa, että myös negatiivisia tunteita arvostetaan ja ne ovat sallittuja. Esineiden rikkominen tai toiseen kohdistuva väkivalta eivät kuitenkaan ole sallittuja. Vanhemman on hyvä asettaa turvalliset rajat lapselle.

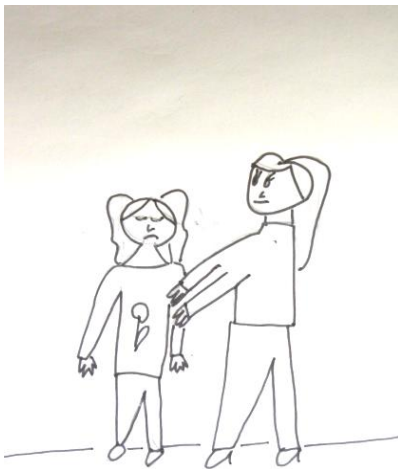
Lasta ei saa jättää selviytymään yksin tunteidensa kanssa. Jos lapsi saa vapaasti ilmaista tunteitaan, hän myös jatkaa niiden tuomista vuorovaikutukseen. Rauhallinen suhtautuminen lapsen negatiivisiin tunteisiin auttaa häntä rauhoittumaan ja käsittelemään tunteitaan. Tilanteiden toistuesssa lapsi oppii vähitellen myös säätelemään tunteitaan itsenäisesti.

Vanhemman on tärkeää olla rehellinen omien tunteidensa kanssa. Jos vanhempi on esimerkiksi surullinen, tulee olla surullinen avoimesti ja rehellisesti eikä peittää tunteitaan. Näin lapsikin saa luvan olla avoin tunteidensa kanssa. **Tunnerehellinen lapsi tietää vahvuutensa ja heikkoutensa ja voi kokea itsensä ja tunteensa arvokkaiksi.** Näin hänelle syntyy positiivinen minäkuva.

Turvataidot

Turvataidot ovat taitoja, joilla lapsi voi suojella itseään. Turvataitokasvatus vahvistaa lasten itsearvostusta ja itsetuottamusta ja edistää lapsen sosiaalisia taitoja tukemalla hänen tunne- ja vuorovaikutustaitojaan. Lasten turvataidot auttavat lasta ikätasonsa mukaan välttämään sellaisia tilanteita tai selviytymään sellaisista tilanteista, joissa lasta kohtaa mahdollinen fyysinen, psyykkisen tai seksuaalisen väkivallan uhka.

Liida 8v: Kuva epämiellyttävästä kosketuksesta

Lapselle on hyvä kertoa, miten hän voi myös itse pitää huolta turvallisuudestaan, mutta turvataitojen opettaminen ei poista vastuuta aikuiselta. Lapsen tulee tietää omat fyysisen ja henkisen koskemattomuutensa rajat sekä tuntea omat vahvuutensa, heikkoutensa ja oikeutensa. Lasta tulee ohjata tunnistamaan uhkaavia tilanteita ja kertomaan niistä luotettavalle aikuiselle. Uhkaavia tilanteita voivat olla esimerkiksi ahdistelu, kiusaaminen, väkivallan uhriksi joutuminen tai houkuttelu. Vanhemman tulee olla saatavilla, kuunnella ja vakuuttaa, että kaikesta voi kertoa ilman pelkoa rangaistuksesta.

Vanhemman tehtävänä on luoda turvallista ilmapiiriä, jossa kaikenlaiset tunteet ja puheenaiheet ovat sallittuja.

Lapselle on hyvä **opettaa konkreettisia toimintaohjeita**. Lapselle voi esimerkiksi opettaa, että uhkaavassa tilanteessa tai toisen kosketuksen tuntuessa epämiellyttävältä on tärkeää sanoa ”Ei”, lähteä pois ja kertoa asiasta heti turvalliselle aikuiselle. Lasta voi opettaa myös leikin avulla. Voi miettiä yhdessä esimerkiksi, mitä tehdä, jos eksyy vanhemmasta kauppakeskuksessa tai jos jokin tilanne on muuten uhkaava.

Turvataitojen opettelu ei saa pelottaa lasta. Asioista täytyy kuitenkin kertoa rehellisesti. Esimerkiksi kaltoinkohtelusta voi puhua lapselle monella tavalla. Lapsen ikä ja kehitystaso täytyy ottaa huomioon, sillä pieni lapsi ei pysty ymmärtämään kaikkea eikä hänen tarvitsekaan. Tärkeää on, että asioista kerrotaan rauhallisesti ja kontrolloidusti.

Turvataitokasvatuksesta voi olla suuri hyöty myös vanhemmalle. Se voi lujittaa vanhemman ja lapsen välistä suhdetta ja lisätä vanhemman taitoa kuunnella lapsen mieltä painavia asioita. Turvataitokasvatuksen avulla voi lisätä lapsen itsearvostusta ja sosiaalisia taitoja.

Läheiset ihmissuhteet ovat välttämättömiä lapsen turvataitojen kehittymiselle. **Kun lapsi kokee olevansa tärkeä ja rakastettu, hän oppii myös arvostamaan itseään ja kokemaan itsensä suojelemisen arvoiseksi.** Näin ollen hyvä varhainen vuorovaikutus, kiintymyssuhde ja itsetunto auttavat lasta elämään turvallista elämää.

Iida 8v: Kuva hyvästä kosketuksesta

Ohjeita lapsen suojelemiseksi erilaisilta kaltoinkohtelun muodoilta:

***Opeta lasta kertomaan asioistaan sinulle. Ole saatavilla, kuuntele ja vakuuta**, että kaikesta voi kertoa sinulle ilman pelkoa rangaistuksesta. **Luo turvallista ilmapiiriä**, jossa kaikenlaiset tunteet ja puheenaiheet ovat sallittuja.

***Opeta lapselle** jo varhain, **että hänen kehonsa on hänen omansa**. Kukaan ei saa koskettaa sitä ilman hänen lupaansa eikä aiheuttaa siten lapselle pelkoa, hämmennystä tai kipua. Jos näin tapahtuu, lapsen tulee olla myös varma, että siitäkin voi kertoa.

***Miettikää yhdessä** lapsen kanssa, ketkä ovat hänelle **turvalliset aikuiset**, joille voi asioistaan kertoa.

***Opeta lasta sanomaan ”Ei”**, kun hän kokee toisen kosketuksen epämiellyttäväksi. Opeta, kuinka toimia uhkaavissa tilanteissa: Huuda ”ei”, lähde pois ja kerro turvalliselle aikuiselle.

***Opeta lasta tunnistamaan tunteitaan** ja niiden antamia viestejä uhkaavien ja pelottavien tilanteiden tunnistamiseksi.

***Tue lapsen normaalia seksuaalista kehitystä**. Jo hyvin pienelle lapselle voi opettaa kehon eri osien oikeat nimet ja niiden toiminnot. Kerro, millainen toiminta on sopivaa ja millainen sopimatonta, sekä opeta intimitetistä ja yksityisyyden kunnioittamisesta: Lapsi voi tutustua omaan kehoonsa itseksensä omassa rauhassa.

***Hoivaa lasta ja huolehdi lapsen kehosta**, jotta hän oppii arvostamaan sitä. Tue lapsen itsetuntoa ja itsearvostusta.

***Kerro lapselle** kaltoinkohtelusta hänen ikänsä huomioiden, rauhallisesti ja kontrolloidusti. Kerro ja osoita esimerkilläsi, millainen on aikuisen ja lapsen normaali suhde.

***Kerro, että lapsella oikeus kieltäytyä suukoista ja haleista**. Voit myös kertoa, että lapsen sukupuolielimiin koskettaminen on lain mukaan kiellettyä ja rangaistuksen saa se, joka tekee niin, ei lapsi.

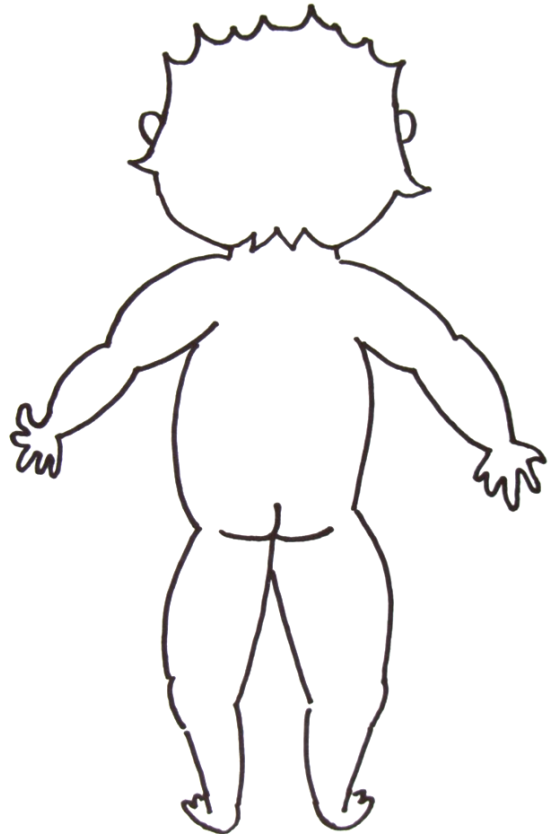
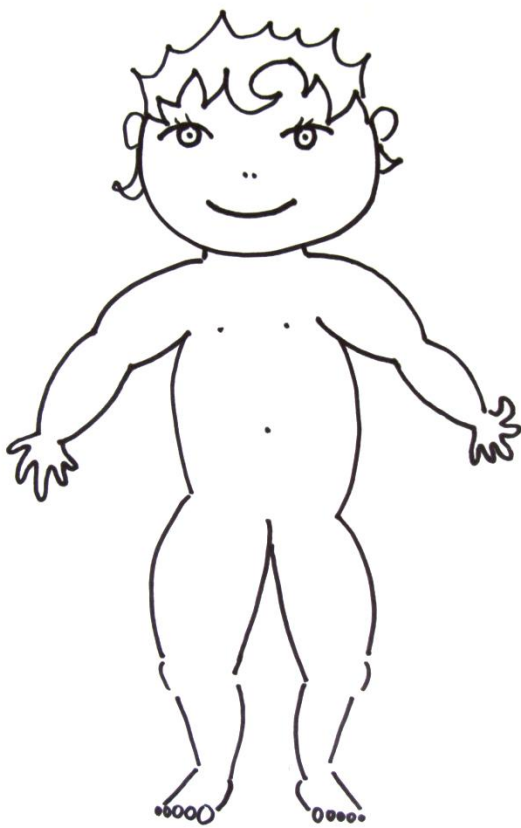
***Opeta oikean ja väärän salaisuuden ero**. Kosketukset, halaukset ja suukot eivät koskaan ole salaisuus.

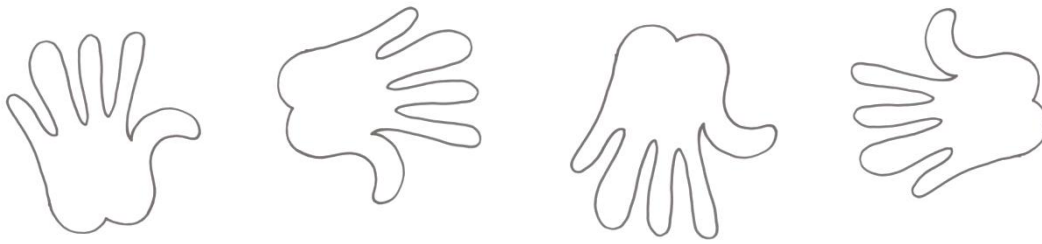
***Laatikaa turvallisuusohjeet**, kuten kielto lähteä tuntemattoman matkaan. Opeta, että näiden ohjeiden rikkomisesta ei seuraa rangaistusta vaan syyllinen on se, joka houkutteli lapsen tekemään niin. Kerro, että lapsella on oikeus turvalliseen elämään.

***Kiinnitä huomiota**, jos joku aikuinen osoittaa enemmän kiinnostusta lapseesi kuin Sinuun ja pyrkii viettämään lapsen kanssa kahdenkeskistä aikaa.

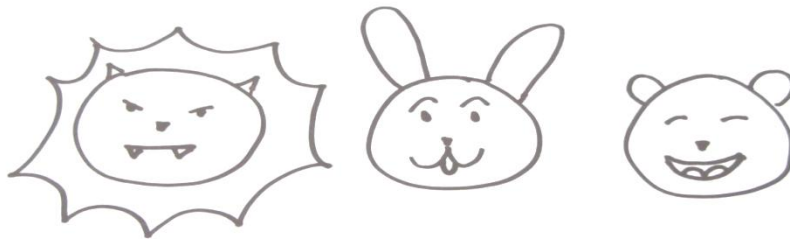
Tehtäviä

Lapsen on hyvä tuntea kehonsa ja tietää omat fyysisen koskemattomuutensa rajat. Nimetkää yhdessä lapsen kanssa kehon osat. Keskustelkaa siitä, mitkä paikat kehosta ovat yksityisiä, joihin toiset eivät saa koskea ilman lapsen lupaa. Voitte myös miettiä yhdessä, miten lapsi osaa jo huolehtia kehonsa eri alueista, esimerkiksi harjata hiukset ja hampaat, pestä kädet ja pukea vaatteet. Jutelkaa, millaiselta ja missä osassa kehoa tuntuu, jos toisen kosketus on hyvä. Entä epämiellyttävä kosketus? Mikä on sopivaa koskettamista? Entä sopimatonta? (Sovellettu Lajunen ym. 2005.)

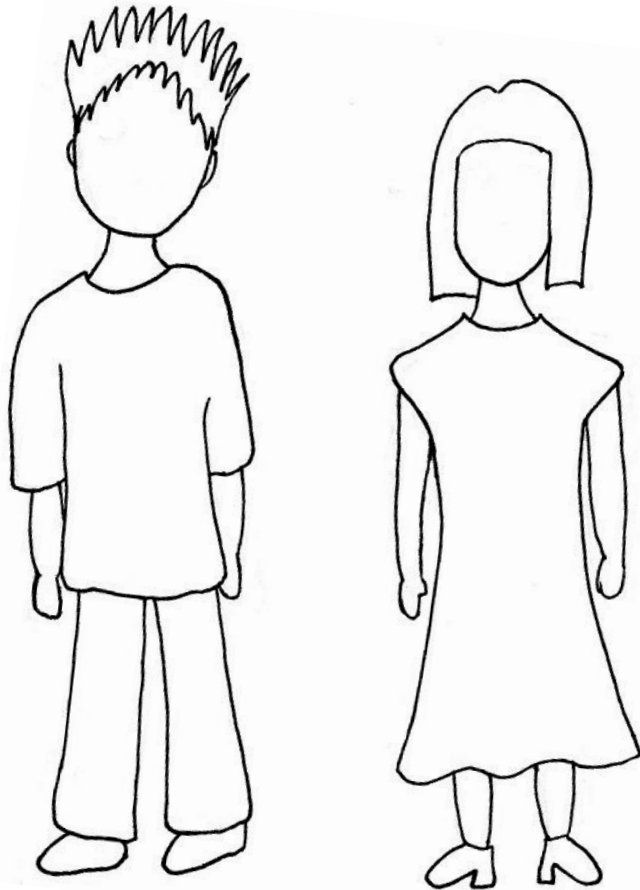
Se, millaiseksi vanhempana koet lapsesi, vaikuttaa lapsen käsitykseen omasta itsestään ja siten hänen itsetuntoonsa ja itsearvostukseensa. Piirtäkää lapsen käsi paperille. Miettikää yhdessä, miksi lapsen kädet ovat erityiset. Voitte vertailla käsiänne lapsen kanssa, kuten niiden kuvioita, väriä ja kokoa. Voitte myös värittää piirretyn käden lapselle mieluisilla väreillä. (Sovellettu Plummer, 2007)

Tunteiden ilmaisu on sallittua ja niiden kokemiselle on annettava tilaa. Tunteille on tärkeä antaa nimet niin, että lapsi oppii niitä tunnistamaan. Harjoitelkaa tunteita leikkimällä. Esitä jotain eläintä ja henkilöä, jonka kasvoilta tai liikkeestä näkyy jokin tunne. Toinen arvaa, mistä tunteesta on kyse. Valitse kahdeksi viimeiseksi jokin positiivinen tunne. Tämä leikki voi toimia paremmin koko perheen kanssa leikittynä niin, että kukin vuorollaan esittää jotain tunnetta. (Sovellettu Plummer, 2007)

Kaikilla on joskus negatiivisiakin tunteita, ja niistä on hyvä puhua. Piirtäkää yhdessä kuva tai kirjoit-
takaa tarina, jonka teemana on esimerkiksi: "Silloin minä olin tosi vihainen.." tai nolostunut tai
vaikkapa surullinen

Turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet ovat erityisen tärkeitä lapsellesi. Ketkä ovat lapsellesi tärkeitä? Ketkä ovat turvallisia aikuisia, joille voi kertoa huolista, ketkä hyviä kavereita, joiden kanssa on kiva leikkiä? Piirtäkää yhdessä turvallisia henkilöitä, värittäkää kuvat ja nimetkää henkilöt. Jutelkaa siitä, miten tärkeää on olla joku, jolle kertoa, kun tulee huolia. (Sovellettu Lajunen ym. 2005.)

Mieti erilaisia uhkaavia tilanteita, joita lapsesi voi kohdata arjessaan. Leikkikää ”Entä jos” – leikkiä näiden tilanteiden pohjalta. Opeta lapselle jokin turvaohje, kuten ”jos jokin tilanne vaikuttaa lapsesta uhkavalta tai pelottavalta, ei tarvitse olla kohtelias”. Sen jälkeen kysy lapselta esimerkiksi ”Entä jos” joku haluaa halata tai suukotella lasta eikä lapsi haluaisi tai ”Entä jos” joku pyytää sinua auton kyytiin ja lupaa jotain mukavaa. Näitä tilanteita voi myös näytellä leikkien.

KIRJALLISUUTTA:

Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. 2010. Portaita pitkin - Opas vanhemmille. WS Booklet OY Juva

Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. & Huovinen, M. 2008. Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. WS Bookwell Oy Juva

Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin: Eväitä tyttöinä ja poikana kasvamisen haasteisiin syntymästä murrosikään. Opas vanhemmille. WSOY

Lajunen, K., Andell, M., Jalava, L., Kemppainen, K., Pakkanen, M. & Ylenius-Lehtonen, M. 2005. Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Stakes

Sinkkonen, J. & Kalland, M. (toim.) 2011. Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. WSOY Pro Helsinki

©Teksti: Anne Torvinen & Hanna Huhtala

©Kuvat: Anne Torvinen & Hanna Huhtala